



# SZKOŁA RÓWNEGO TRAKTOWANIA

III edycja



Podsumowanie projektu  
i rekomendacje dla szkół  
Warszawa, 2023

Realizator



**Fundacja  
Geremka**

Iceland  
Liechtenstein  
Norway



**Active  
citizens fund**

Projekt został sfinansowany ze środków  
programu Aktywni Obywatele – Fundusz  
Krajowy, finansowanych z Funduszy EOG.

Przygotowanie:  
Małgorzata Mroczek

Skład i redakcja:  
Łukasz Krawczyński

Wprowadzenie do edukacji antydyskryminacyjnej:  
Arkadiusz Walczak

*Projekt Szkoła Równego Traktowania realizowany był w ramach programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy, finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.*

## Spis treści

Wstęp .....	4
Informacje o programie Szkoła Równego Traktowania .....	5
Wprowadzenie do edukacji antydyskryminacyjnej .....	8
Rekomendacje III edycji Szkoły Równego Traktowania .....	18
Prezentacja wybranych projektów Szkoły Równego Traktowania .....	19
Primary Steps Dwujęzyczna Szkoła Podstawowa w Bielsku-Białej .....	20
Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy im. ks. Jana Twardowskiego w Konarzewie .....	22
Szkoła Podstawowa nr 1 im. Jana Pawła II w Nowym Mieście Lubawskim .....	24
Powiatowy Zespół Szkół nr 1 w Krzyżowicach .....	26
Szkoła Podstawowa nr 8 im. Warszawskiego Pułku Pontonowego we Włocławku .....	28
Szkoła Podstawowa nr 4 im. Jana Matejki w Bolesławcu .....	30
Szkoła Podstawowa nr 35 im. Polskich Olimpijczyków w Toruniu.....	32
Szkoła Podstawowa im. Leonida Teligi w Mielnie.....	34
Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Rękusach .....	36
Uniwersyteckie I Liceum Ogólnokształcące im. Juliusza Słowackiego w Chorzowie .....	38
Międzynarodowe Liceum Ogólnokształcące Paderewski w Lublinie .....	40
Zespół Szkół w Krzepicach.....	42
III Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Mistrzostwa Sportowego im. Zbigniewa Herberta w Zespole Szkół nr 3 w Żorach .....	44
VI Liceum im. Bolesława Prusa we Wrocławiu .....	46
VIII Liceum Ogólnokształcące Samorządowe w Częstochowie .....	47
Dwujęzyczne Liceum Uniwersyteckie w Rzeszowie .....	49
Podsumowanie .....	50

## Wstęp

Oddajemy w Państwa ręce publikację, będącą jednym z rezultatów pracy uczestników i uczestniczek III edycji programu Szkoły Równego Traktowania. Program był prowadzony od stycznia do grudnia 2022 r. przez Fundację Centrum im. prof. Bronisława Geremka we współpracy z Instytutem Bezpieczeństwa Społecznego oraz Fundacją Psycho-Edukacja.

Szkołę Równego Traktowania, zgodnie z postulatami Obywatelskiego Paktu dla Edukacji, widzimy jako miejsce, które dostrzega różnorodność ludzi, kultur, religii i stylów życia. Miejsce, które nie dyskryminuje nikogo ze względu na ubóstwo, wygląd, wyznanie, narodowość, niepełnosprawność, orientację psychoseksualną czy tożsamość płciową.

Dlatego naszym dążeniem jest, aby jak największa liczba placówek oświatowych mogła prowadzić aktywną edukację antydyskryminacyjną, a tym samym profilaktykę dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami. Aby szkoły wspierały i chroniły osoby zagrożone wykluczeniem oraz reagowały na przejawy dyskryminacji.

Publikacja ta może posłużyć jako pomoc dla osób chcących zajmować się edukacją antydyskryminacyjną w szkole – w pracy zarówno z uczniami i uczennicami, jak i nauczycielami i nauczycielkami. Przedstawione wskazówki wynikają z doświadczenia zdobytego podczas realizacji Szkoły Równego Traktowania w placówkach oświatowych na terenie całego kraju. Mogą w nich Państwo znaleźć podpowiedzi, jakie przygotowania podjąć przed wprowadzeniem edukacji antydyskryminacyjnej, gdzie poszukiwać inspiracji i pomysłów do prowadzenia zajęć.

W części teoretycznej omawiamy podstawowe założenia edukacji antydyskryminacyjnej oraz rekomendacje i zalecenia osób uczestniczących w III edycji Szkoły Równego Traktowania. W części praktycznej przytaczamy opisy szesnastu miniprojektów antydyskryminacyjnych przeprowadzonych w różnych miejscach Polski.

Mamy nadzieję, że uda nam się zachęcić kolejne osoby do włączenia się w proces tworzenia szkoły wolnej od dyskryminacji, otwartej dla wszystkich osób i społeczności.

Zapraszamy do lektury!

## Informacje o programie Szkoła Równego Traktowania

Projekt Szkoła Równego Traktowania (SRT) Fundacji Centrum im. prof. Bronisława Geremka trwał od stycznia do grudnia 2022 r. Partnerami w projekcie były: Fundacja Instytut Bezpieczeństwa Społecznego oraz Fundacja Psycho-Edukacja. Była to III edycja programu.

U podstaw realizacji projektu Szkoła Równego Traktowania stała potrzeba budowania szkoły przyjaznej, bezpiecznej dla młodego człowieka, bez przemocy wynikającej z dyskryminacji i wykluczenia. Szkoła Równego Traktowania to kompleksowe wsparcie nauczycielek i nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych na rzecz przeciwdziałania i zwalczania dyskryminacji w środowisku szkolnym na terenie całej Polski.

Celem projektu było:

- przekazanie wiedzy,
- zwiększenie umiejętności komunikacyjnych,
- rozbudowywanie zdolności konstruktywnego rozwiązywania sytuacji konfliktowych kadry pedagogicznej,
- rozwinięcie umiejętności właściwego identyfikowania, reagowania oraz przeciwdziałania zjawiskom dyskryminacji,
- wykształcenie aktywnych postaw wobec zjawisk dyskryminacji,
- poznanie i wdrożenie narzędzi antydyskryminacyjnych (m.in. w ramach miniprojektów antydyskryminacyjnych), również jako element upowszechniania i sieciowania.

W trakcie realizacji programu problemy polskiej oświaty unaocznili i spotęgował konflikt zbrojny w Ukrainie. Przyjazd dużej liczby uchodźców stworzył konieczność zabezpieczenia edukacji dzieciom i młodzieży z Ukrainy w przeciążonym polskim systemie oświaty. Włączanie i integracja stały się jednym z ważnych tematów realizacji indywidualnych projektów antydyskryminacyjnych.

Granice wykonalności projektu i aktywności uczestników i uczestniczek wyznaczały także: pandemia – a właściwie jej skutki, zwłaszcza dla młodzieży (widoczny wzrost uczniów i uczennic w kryzysie emocjonalnym, z problemami: depresji, zaburzeń łaknienia, prób samobójczych, samookaleczeń), zmiany w prawie i systemie edukacyjnym, bardzo niekorzystnie wpływające na perspektywę nauczania, ale też poczucie bezpieczeństwa społeczności szkolnej (uczniowie, nauczyciele, rodzice, organizacje pozarządowe), sytuacja zawodowa nauczycieli.

Gdy weźmie się pod uwagę te wszystkie czynniki, czas, w jakim osoby uczące w szkole przystąpiły do uczestnictwa w projekcie, nazwać można nie tylko trudnym, lecz też niepewnym – niedającym poczucia stabilności i koniecznej perspektywy pracy z uczniami i uczennicami. Gdy w obliczu tych negatywnych czynników, nauczyciele i nauczycielki mają jeszcze potrzebę i czują konieczność budowania swoich kompetencji w obszarze edukacji antydyskryminacyjnej – należy uznać to za duży sukces. Dowód świadomości problemu, ale też determinacji (2-letni proces edukacyjny).

Oznacza to, że

- (1) widzą problem (w mniejszej lub większej skali),
- (2) chcą się nauczyć go diagnozować, ale też
- (3) poznać narzędzia umożliwiające wdrażanie konkretnych rozwiązań.

W projekcie wzięło udział 60 nauczycieli i nauczycielek ze szkół wszystkich poziomów nauczania z całej Polski. Priorytetowo traktowaliśmy szkoły z małych i średnich miejscowości. Szkoły z dużych miast i aglomeracji miejskich stanowiły nie więcej niż 20% wszystkich szkół biorących udział w projekcie.

Wysoka frekwencja w trakcie całego procesu kształcenia wskazuje, że osoby biorące w nim udział są aktywnie przygotowane do tego, aby edukować w zakresie antydyskryminacji, a ponadto wykorzystywać narzędzia służące do diagnozy problemu i pracy z osobami, grupami, klasami, które dyskryminacji doświadczają. Dodatkowo 36 placówek oświatowych włączyło aktywnie społeczność szkolną w proces budowania świadomości wdrażania działań antydyskryminacyjnych.

W ramach przewidzianych zadań zaplanowano i zrealizowano: zjazd inauguracyjny (realizowany on-line ze względu na obostrzenia pandemiczne), wykłady on-line: zrealizowane przez trenerów i trenerki oddelegowanych przez Partnerów projektu.

Osią programową procesu Szkoły Równego Traktowania były warsztaty edukacji antydyskryminacyjnej on-line realizowane w 2 grupach (grupa 1: szkoły podstawowe, grupa 2: szkoły ponadpodstawowe) oraz dwa 3-dniowe zjazdy stacjonarne z warsztatami realizowanymi na żywo (marzec 2022 – Falenty; listopad 2022 – Warszawa, Centrum Wilcza). Wsparcie w okresie inkubacji miniprojektów edukacyjnych zapewniła opieka tutorska oraz wsparcie psychologiczne.

Zwieńczeniem działań była konferencja podsumowująca realizację projektu, skupiająca się na wyzwaniach w dwóch obszarach: edukacji antydyskryminacyjnej oraz przyszłości polskiego systemu oświaty. Wydarzenie odbyło się w listopadzie 2022 r. w Warszawie.

Co warto zaznaczyć, osoby uczestniczące w Szkole Równego Traktowania podkreślały wysoką jakość zaproponowanych warsztatów, wiedzę-kompetencję-przygotowanie prowadzących, sposób prowadzenia (język, sposób prezentacji, budowanie narracji i logiki zajęć). Z powodu zagrożenia pandemicznego pierwszy zjazd musiał odbyć się on-line, ale realizacja ostatniego zjazdu podsumowującego pozwoliła pracować przez trzy dni, nie tylko w formule podsumowania, lecz też budowania narracji na przyszłość („Co wynoszę?”, „Jak to wdrażać?”).

Wysoką jakość prezentowanych treści edukacyjnych zapewnili/ły trenerzy i trenerki:

**Agnieszka Kozakoszczak, Izabela Podsiadło-Dacewicz** (opiekunki grupy 1: szkoły podstawowe),  
**Izabela Witczak, Arkadiusz Walczak** (opiekunowie grupy 2: szkoły ponadpodstawowe).

Ze strony Partnerów projektu:

**Konrad Ambroziak i Filip Jach** (Fundacja Psycho-Edukacja)  
**Jacek Purski** (Fundacja Instytut Bezpieczeństwa Społecznego).

Przyjęcie rozwiązania hybrydowego (wiele osób z różnych stron Polski) pozwoliło poznać się i wdrożyć w formule on-line, by już w trakcie zjazdów rozwinąć znajomość oraz pracować w grupach bez skrępowania i konieczności „rozpoznania” się przed przystąpieniem do działań, które co do zasady podejmują tematykę trudną, w związku z czym muszą być stworzone odpowiednie warunki do działań warsztatowych (zawierających osobiste wyznania i relacje, pracę na emocjach i opisy realnych sytuacji w szkole lub w życiu). Udało się stworzyć bezpieczne warunki podczas pracy warsztatowej, dzięki czemu osoby uczestniczące czuły się na tyle komfortowo, że praca w grupie była bardzo bezpośrednia, co pozwoliło dotknąć realnych problemów, wynikających z bezpośrednich doświadczeń uczestników i uczestniczek. Przepracowanie ich było ważnym elementem pracy warsztatowej. Jednocześnie poszukiwano rozwiązań w atmosferze zrozumienia i autentycznego wsparcia całej grupy.

Osoby uczestniczące w Szkole Równego Traktowania we współpracy z trenerami zaplanowały i zrealizowały miniprojekty lokalne nawiązujące do tematyki programu projektu, wpisujące się w zasady edukacji antydyskryminacyjnej. Projekty realizowano od maja do października 2022 r. (szesnaście z nich zaprezentowanych jest w niniejszej publikacji).

Opracowanie i zrealizowanie własnych miniprojektów antydyskryminacyjnych realizowanych przez uczestników i uczestniczki w społecznościach szkolnych i lokalnych, mimo wcześniejszych obaw, okazało się dużym sukcesem. Projekty odpowiadały na faktyczne potrzeby, przez co wskazywały na wielorakość problemu dyskryminacji, a ujęcie tematu i forma realizacji były atrakcyjne i angażujące dla środowiska. W projektach uczestniczyły społeczności szkolne, a także osoby reprezentujące miejscowe instytucje, grupy nieformalne i lokalni liderzy. Dzięki czemu projekty spełniały warunek sieciowania.

Osoby uczestniczące w projekcie otrzymały pakiet materiałów edukacyjnych, dyplomy ukończenia projektu, a szkoły tytuły (i odznaki) „Szkoły Równego Traktowania”.

Mamy pewność, że proces edukacji i wsparcia w ramach Szkoły Równego Traktowania dał środowisku nauczycielskiemu niezbędne narzędzia, aby procesy dyskryminacyjne zauważać, właściwie reagować w sytuacji zagrożenia, szukać ukierunkowanej pomocy i decydować, jaki system prewencji wdrażać.

Można śmiało powiedzieć, że w kilkudziesięciu miejscach w Polsce są szkoły, w których realizuje się zasady edukacji antydyskryminacyjnej, a przy tym skutecznie multiplikuje się tę wiedzę w środowisku lokalnym.

Czy to wystarczy? Wydaje się, że to pierwszy krok. Konieczne jest zrównoważenie działań pojedynczych osób lub zespołów nauczycielskich z całymi radami pedagogicznymi. O ile jedna przeszkolona osoba może dać impuls do działań przeciwdziałających dyskryminacji, o tyle współdziałanie rady pedagogicznej może wypracować na poziomie szkoły własne regulaminy i rekomendacje dotyczące zachowań uczniów i uczennic oraz nauczycieli i nauczycielek wobec zachowań jawnie dyskryminacyjnych. Tym samym wspólnie tworzyć środowisko szkoły otwartej, bez przemocy, z prawem do bycia sobą, przyjaznej dla uczniów i uczennic, jak również dla nauczycielek, nauczycieli i rodziców.

*Projekt Szkoła Równego Traktowania realizowany był w ramach programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy, finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.*

## Wprowadzenie do edukacji antydyskryminacyjnej

Edukacja antydyskryminacyjna rozwija wiedzę na temat mechanizmów dyskryminacji i wykluczenia, buduje kompetencje przeciwdziałania dyskryminacji, rozwija wiedzę na temat grup dyskryminowanych oraz ruchów emancypacyjnych, wzmacnia grupy i osoby dyskryminowane na zasadach włączania i upodmiotowienia. Edukację antydyskryminacyjną należy rozumieć jako świadome działanie podnoszące wiedzę i umiejętności, a także kształtujące postawy na rzecz wspierania równości i różnorodności oraz rozpoznawania, reagowania i zapobiegania dyskryminacji. Edukacja antydyskryminacyjna może przybierać wiele form. Może być realizowana w ramach formalnego systemu edukacji, na lekcjach przedmiotowych lub w ramach działań nieformalnych i pozaszkolnych.

Skuteczny proces edukacyjny odbywa się na trzech płaszczyznach: buduje wiedzę, rozwija umiejętności i kształtuje postawy. Te trzy płaszczyzny są równie ważne w edukacji antydyskryminacyjnej. Skuteczność edukacji antydyskryminacyjnej w szkole warunkowana jest także poprzez dokładne zaplanowanie i rzetelną realizację czterech kluczowych elementów, takich jak: diagnozowanie poziomu wiedzy i umiejętności uczennic/uczniów, planowanie działań edukacyjnych, uwzględniających wiek odbiorcy, zapisy podstawy programowej, uwarunkowania organizacyjne i kompetencje osób nauczających, systematyczną i elastyczną realizację oraz bieżącą i długookresową ewaluację podjętych działań.

Planowanie, opierające się na diagnozie, powinno być procesem elastycznym i ciągłym. Obejmuje określenie:

- celów, jakie osoba nauczająca chce osiągnąć;
- wiedzy, umiejętności i postaw uczestniczek i uczestników rozwijanych podczas zajęć;
- niezbędnych treści edukacji, warunkujących osiągnięcie zaplanowanych efektów;
- metod i form pracy dostosowanych do celów, treści i potrzeb uczennic/uczniów;
- środków dydaktycznych wykorzystywanych podczas zajęć;
- metod ewaluacji.

Planowanie pracy wychowawczej – w tym edukacji antydyskryminacyjnej – w szkole oparte jest na podstawach prawa międzynarodowego i krajowego. Kwestie te w sposób pośredni regulują dokumenty, które stanowią fundament porządku prawnego w Polsce: Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności przyjęta przez Radę Europy i Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

Protokół nr 1 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w Artykule 2 stanowi, że nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi. Konstytucja RP w Artykuł 48 ust. 1 stanowi, że „Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”. Z tego stwierdzenia wynika, że osoby nauczające w zakresie wychowania mają funkcję wspomagającą i uzupełniającą w stosunku do rodziców. Oznacza to, że program wychowawczo-profilaktyczny powinien cieszyć się akceptacją rodziców oraz służyć rozwojowi uczennic/uczniów z uwzględnieniem ich indywidualnej specyfiki w zakresie poziomu dojrzałości, wolności sumienia i wyznawanych przekonań.



Ten sposób podejścia do problemu wychowania w szkole znalazł przełożenie na zapisy prawa oświatowego. Z zapisów tych wynikają konkretne wskazówki dla szkoły i osób nauczających, określające obszary pracy wychowawczej. Reasumując, nadal powinniśmy pamiętać, że projektując i wdrażając różnorodne plany i programy należy uwzględnić w nich edukację o prawach człowieka, wychowanie obywatelskie i patriotyczne, kształcenie szacunku dla państwa demokratycznego i podmiotowości człowieka oraz edukację antydyskryminacyjną.

Konkretne zobowiązania w tym zakresie nakłada na nauczyciela Ustawa Karta Nauczyciela: Art. 6 „Nauczyciel obowiązany jest rzetelnie realizować podstawowe funkcje szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą; dążyć do pełni rozwoju osobowości ucznia i własnej. Nauczyciel obowiązany jest kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu Ojczyzny; w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej; w duchu humanizmu, tolerancji, wolności sumienia, sprawiedliwości społecznej i szacunku dla pracy; dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów”.

Ogólny charakter tych zapisów daje szkołom możliwość dostosowania szkolnego programu wychowawczo-profilaktycznego, a tym samym planu pracy wychowawczynie/wychowawcy z klasą, do specyfiki środowiska, w którym szkoła działa, etapu edukacyjnego, potrzeb osób nauczanych i ich rodziców. Szkolny program wychowawczo-profilaktyczny opisuje w sposób całościowy wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym i jest realizowany przez wszystkie osoby nauczające, powinien zawierać całościowy opis zadań wychowawczych i profilaktycznych, których podjąć się chce dana szkoła. Zadania te częściowo są określone w ustawach oświatowych i rozporządzeniach, inne winny być określone przez kierownictwo szkoły i radę pedagogiczną w konsultacji z uczennicami/uczniami i rodzicami. Inaczej rzecz ujmując, prawo tworzy tylko ramy, dla których konkretny obraz programu wychowawczo-profilaktycznego będzie dziełem wszystkich interesariuszy szkoły. Wartościowy dokument tego rodzaju obejmuje w szczególności: powinności wychowawcze będące wymiarem pracy edukacyjnej każdej osoby nauczającej, określone w ramach zadań ogólnych szkoły, powinności i treści wychowawcze właściwe dla poszczególnych zajęć edukacyjnych oraz treści z zakresu profilaktyki.

Podstawa programowa poszczególnych zajęć edukacyjnych określa właściwe dla nich cele edukacyjne, zadania osób nauczających i szkoły, treści oraz osiągnięcia ucznia. Cele edukacyjne konkretnych zajęć są operacjonalizacją ogólnych zadań edukacyjnych w zastosowaniu do danej dziedziny nauczania. Zawierają zatem wymiar wychowawczy. Podobnie pozostałe składniki struktury zajęć edukacyjnych uwzględniają zadania ogólne, a wśród nich także wychowanie. Wynika z tego fundamentalne założenie, że każdy nauczyciel i każda nauczycielka są wychowawcą/wychowawczynią i każdy oraz każda powinien traktować te zadania jako wymiary własnej pracy. Oznacza to, że nie można mówić o wychowaniu ani jako o sprawie dodatkowej, odrębnej, ani jako o priorytecie. Wychowanie stanowi integralną część działalności każdej osoby nauczającej. Zatem treści i działania wychowawcze obejmują całą działalność edukacyjną szkoły i określone są przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania, który – uwzględniając wymiar wychowawczy – obejmuje całą działalność szkoły z punktu widzenia dydaktycznego,
- 2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, który opisuje w sposób całościowy wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym i jest realizowany przez wszystkie osoby nauczające, dostosowany jest do potrzeb rozwojowych uczennic/uczniów oraz potrzeb danego środowiska, opisuje w sposób całościowy wszystkie treści i działania o charakterze profilaktycznym skierowane do uczennic/uczniów, nauczycielek/nauczycieli i rodziców.

Szkolny zestaw programów nauczania, program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak każdej osoby nauczającej. Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych osoby te wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb. Konieczne jest podejmowanie przez nauczycielki/nauczycieli działań mających na celu wyrównywanie szans edukacyjnych uczennic/uczniów, niwelowanie nierówności, budowanie atmosfery bezpieczeństwa i przeciwdziałanie wszelkim formom dyskryminacji.

Na podstawie wyżej przedstawionych dokumentów nauczycielka lub nauczyciel – wychowawczyni lub wychowawca klasy jako osoba koordynująca działania klasy i jej opiekunka/opiekun – opracowuje plan pracy wychowawczej z klasą. Plan ten powinien uwzględniać cele statutowe szkoły, założenia programu wychowawczo-profilaktycznego, rocznego planu realizacji tego programu, wyniki diagnozy potrzeb i oczekiwań uczniów i rodziców, zasoby klasy, szkoły, rodziców, środowiska lokalnego. Szczególne znaczenie mają tutaj także zasoby własne osoby nauczającej – wychowawczyni lub wychowawcy, przede wszystkim ich umiejętności interpersonalne, umiejętność indywidualizacji pracy wychowawczej, planowania pracy, wiedzy na temat mechanizmów dyskryminacji, wreszcie osobiste zainteresowania i doświadczenie. To osoba nauczająca, poprzez swoją postawę i stosunek do innych ludzi najsilniej oddziałuje wychowawczo.

Edukacja antydyskryminacyjna powinna być procesem ciągłym, najmniejszą skuteczność mają działania akcyjne i jednorazowe, dlatego też jej planowanie i organizacja powinny być zabiegiem przemyślanym, zaplanowanym przez zespół osób nauczających, powiązaniem w sposób logiczny z zapisami kluczowych dla organizacji pracy szkoły dokumentach takich jak np. wspomniany wyżej program profilaktyczno-wychowawczy, ale także program doskonalenia kompetencji nauczycieli, plan uroczystości szkolnych, wyjść edukacyjnych etc.

Wartościowe zajęcia z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej powinny opierać się na poniższych zasadach kształcenia:

- zasadzie pogłębłości,
- zasadzie świadomej aktywności,
- zasadzie wiązania teorii z praktyką,
- zasadzie systematyczności (systemowości),
- zasadzie przystępności (stopniowania trudności),
- zasadzie trwałości wiedzy i umiejętności,
- zasadzie indywidualizacji zespołowości.

**Zasada pogłębłości** akcentuje wielozmysłowy kontakt ucznia z poznawaną rzeczywistością. Podkreśla konieczność zdobywania wiedzy o rzeczywistości poprzez bezpośrednie poznanie rzeczy, zjawisk i procesów lub pośrednie ich poznanie w postaci środków dydaktycznych, takich jak: obrazy, modele, wykresy, tabele. Zasada mówi, że tam, gdzie jest to możliwe, należy słowo mówione zastąpić obserwacją, eksperymentem, działaniem.

**Zasada świadomej aktywności:** aktywność jest niezbędnym warunkiem do podjęcia nauki, a uświadomienie uczniom celu i zadania ich działania jest niezbędne do osiągnięcia pozytywnych wyników uczenia się. Zasada świadomego i aktywnego udziału uczestników w procesie kształcenia sprowadza się do postulatu uświadamiania i wyjaśniania im celów, zadań i znaczenia wiedzy, przekazywanej w toku edukacji.

Świadomy i aktywny udział uczących się można osiągnąć, gdy nauczyciel:

- odwołuje się do doświadczeń życiowych, potrzeb i zainteresowań odbiorców edukacji;

- wywołuje pozytywną motywację do zdobywania wiedzy, zachęca i mobilizuje do wysiłku;
- stosuje metody aktywizujące, ułatwiające samodzielne zdobywanie wiedzy, myślenie i działanie;
- systematycznie informuje o postępach ucznia/edukowanego w realizacji efektów kształcenia/edukacji.

**Zasada łączenia teorii z praktyką** wyrabia u uczestników edukacji przekonanie o użyteczności wiedzy, a jednocześnie wywołuje pozytywną motywację do aktywnego udziału w zajęciach. Odwołanie się do praktyki, poprzez dawanie przykładów, czyni wiedzę zrozumiałszą i trwalszą.

**Zasada systematyczności** podkreśla konieczność realizacji procesu nauczania – uczenia się w ściśle logicznym porządku i odnosi się do pracy nauczyciela/edukatora i uczniów/odbiorców edukacji.

W realizacji zasady systematyczności nauczyciel powinien pamiętać o poniższych regułach:

- treści nauczania należy realizować we właściwej, logicznej kolejności;
- nawiązywać do wiedzy już zdobytej, wiązać w całość;
- podkreślać zagadnienia główne i istotne;
- dążyć do usystematyzowania materiału nauczania, dokonywać ich hierarchizacji;
- podzielić materiał na sensowne fragmenty i kolejno je opanowywać w nawiązaniu do całości;
- przechodzić do nowego materiału po gruntownym przyswojeniu poprzedniego materiału;
- wdrażać uczniów/edukowanych do samodzielnej pracy (zadania domowe).

**Zasada przystępności** zwana jest także **zasadą stopniowania trudności**, co oznacza konieczność dostosowania materiału nauczania, metod kształcenia i środków dydaktycznych do poziomu rozwoju i możliwości psychofizycznych uczniów (ważna jest znajomość odbiorców edukacji).

Do najważniejszych reguł odnoszących się do zasady przystępności należy:

- rozpoczynanie realizacji treści od tego, co jest odbiorcom znane i bliskie, do tego, co dalekie;
- przechodzenie w procesie nauczania od tego, co jest łatwiejsze, do tego, co trudniejsze;
- uwzględnienie różnic w tempie pracy i stopniu zaawansowania poszczególnych uczestników;
- uwzględnienie ogólnego poziomu grupy i nie przeciążanie ich nadmiarem zadań.

**Zasada trwałości wiedzy i umiejętności** wskazuje na potrzebę organizowania procesu nauczania, w sposób umożliwiający uczniom gruntowne opanowanie zasadniczego materiału tak, że będą oni w stanie zawsze odtworzyć go z pamięci i posługiwać się nim, w różnych sytuacjach.

Do najważniejszych reguł odnoszących się do realizacji zasady trwałości wiedzy należy zaliczyć:

- przygotowanie i prowadzenie zajęć tak, aby zapewnić każdemu uczestnikowi aktywny udział;
- stosowanie ćwiczeń praktycznych, intelektualnych, mających na celu utrwalenie przerobionego materiału;
- stosowanie systematycznej ewaluacji.

**Zasada indywidualizacji i zespołowości** sprowadza się do takiego organizowania procesu nauczania – uczenia się, w którym z jednej strony uwzględnia się indywidualne możliwości każdego uczestnika, z drugiej zaś współpracę i współdziałanie wszystkich biorących udział w procesie nauczania/edukacji. Dobra znajomość uczniów pozwala określić poziom ich możliwości psychofizycznych i dostosować treści i wymagania pod względem zakresu i jakości. Nauczyciel winien pracować z całą grupą i indywidualnie z uczniami.

Od kilkunastu lat obserwujemy rewolucyjne zmiany w kulturze współczesnej. Na naszych oczach rozsypał się paradygmat kultury, w którym literatura znajdowała się w centrum, utrzymywała tożsamość oraz pełniła rolę opiniotwórczą, była pierwszym źródłem wiedzy o świecie. Nowe technologie w radykalny sposób przyspieszyły obieg informacji i jednocześnie zapewniły łatwy i szerszy dostęp do wszelkich informacji. Wszechobecność środków audiowizualnych, wirtualne przestrzenie, nowoczesne telefony komórkowe, wyposażone w dobre aparaty fotograficzne i kamery filmowe, duży wybór kanałów telewizyjnych i przede wszystkim nieograniczona przestrzeń internetowego forum (np. YouTube) pozwalają nie tylko korzystać z zawartych tam treści, ale też je tworzyć.

Przekazy medialne mają bardzo duży wpływ na kształtowanie świadomości dzieci i młodzieży w obszarze kształtowania stylu życia i podejmowanych zachowań. Przyczyn tego stanu rzeczy można upatrywać w kilku czynnikach: wewnętrznej motywacji młodych ludzi – popularności mediów, są one kluczowym elementem „kultury obrazkowej”; gwałtowny rozwój technik audiowizualnych oraz środków masowego przekazu spowodował jakościową zmianę w sposobie społecznego obiegu dóbr kulturalnych; zmienił się charakter kodu komunikacyjnego, a więc system, przy pomocy którego odbywa się transmisja wszelkich treści; zjawisko to charakteryzuje niespotykany dotąd dynamizm rozwojowy oraz znaczna standaryzacja treści; udowodniona atrakcyjność i siła obrazu w edukacji; korzyściach emocjonalnych, poznawczych, osobowościowych, których doświadczają widzki i widzowie.

Dokonując wyboru materiału filmowego jako środka dydaktycznego, warto wziąć pod uwagę poniższe kryteria:

- treść i forma filmu, jego struktura,
- cechy psychiki widza, typ osobowości,
- wiek,
- poziom edukacyjny i kompetencje filmoznawcze uczennic i uczniów,
- posiadane doświadczenie społeczne,
- sytuacja społeczno-polityczna, kultura polityczna, relacje społeczne,
- tradycja, historia,
- warunki, w jakich film się ogląda, nośnik, na którym film jest zarejestrowany i z którego jest odtwarzany.

To wychowawczynie/wychowawca zna swoją klasę i bez trudu potrafi określić, jaki film w tej grupie dobrze się sprawdzi. Obecna, bardzo trudna sytuacja związana z epidemią COVID19, wojną w Ukrainie, wiążąca się także z dużym obciążeniem psychicznym dla młodych ludzi i ich szkolnych przewodników, wskazuje na dwa rodzaje filmów szczególnie pożądanych w tym czasie.

Pierwsze z nich to filmy fabularne, ale także dokumentalne czy przedstawienia teatralne, które pozwalają lepiej zrozumieć to, co się dzieje wokół nas, poprzez analizę zachowań bohaterów nazwać emocje, które i nam są bliskie, filmy, w których bohaterki i bohaterowie stają przed wyzwaniami często ekstremalnymi. Są to też filmy, które bardzo często prezentują negatywną rolę mediów jako kreatora zagrożeń, stawiają pytania o granice odpowiedzialności rządzących, pokazują dylematy moralne i egzystencjalne.

Druga kategoria to filmy, które pozwolą nam choć na moment zapomnieć o tym, co za oknem i w mediach. Pokazujące ludzkie rozterki i dylematy, ale też afirmujące życie, wskazujące na rolę uniwersalnych wartości w życiu człowieka, odwołujące się do znanych nam kodów kulturowych, budujące poczucie wspólnoty.

Poniżej lista propozycji filmowych, rekomendowanych do pracy z młodzieżą.

*Zaraza*, 1971 r., reż. R. Załuski

Film Romana Załuskiego z 1971 r. cofa nas do roku 1963. Doktor Adam Rawicz rozpoznaje u jednego z pacjentów szpitala objawy czarnej ospy. Nikt nie chce wierzyć jego diagnozie. Adam na własną rękę ustala łańcuch epidemiologiczny. Kiedy w mieście wybucha epidemia, powstaje sztab do walki z zarazą, złożony z lekarzy, władz administracyjnych i wojska. Lekarze, mimo pełnego poświęcenia i samozaparcia, są bezsilni. Choroba pochłania wciąż nowe ofiary. Wśród nich jest także doktor Olczak, organizator i szef izolatorium. Dramat psychologiczny, oparty na autentycznych wydarzeniach, które miały miejsce we Wrocławiu i skutkowały blokadą całego miasta, ukazujący różne postawy ludzi w skrajnej sytuacji zagrożenia życia, kiedy całkowicie bezsilna okazuje się także medycyna

*Epidemia*, 1995, reż. W. Petersen

Zair, lipiec 1967 roku, nieznaną wirus dziesiątkuje ludność w dolinie rzeki Motaba, po czym zaraza zostaje opanowana. 27 lat później ta sama śmiertelna pandemia zaczyna się szerzyć na terenie USA. Naukowcy i urzędnicy państwowi zmagają się z rozprzestrzenianiem wirusa przypominającego Ebolę. Film skupia się m.in. na tym, co może zrobić rząd, aby za wszelką cenę powstrzymać zabójczą infekcję.

*28 dni później*, 2002, reż. D. Boyle

Młody chłopak wybudza się ze śpiączki w opustoszałym szpitalu. Odkrywa, że większość mieszkańców Londynu została zarażona śmiertelnie niebezpiecznym wirusem, który powoduje u ludzi niekontrolowaną agresję. Film uznanego reżysera Danny'ego Boyle'a.

*Zaraza. SARS w Toronto*, 2005, reż. D. Wu

Film jest oparty na wydarzeniach, które rozegrały się w 2003 roku w Toronto. Przedstawia zmagania personelu medycznego jednego z tamtejszych szpitali oraz władz miasta z epidemią SARS, która miała swój początek w Chinach. Kiedy wirus nietypowego zapalenia płuc zostaje przeniesiony z Hongkongu do Toronto, w Kanadzie wybuchła panika. Ulice, bary i restauracje pustoszeją, ruch turystyczny zamiera. Lekarze i pielęgniarki z narażeniem życia opiekują się chorymi pacjentami.

*Ludzkie dzieci*, 2006, reż. A. Cuarón

Film zrealizowany na podstawie powieści angielskiej pisarki P.D. James. Reżyser Alfonso Cuarón tworzy wizję niedalekiej przyszłości, wysyłając jednocześnie sygnał ostrzegawczy dla współczesnego świata. Akcja dzieje się na Ziemi w 2027 roku: nadzieja na przedłużenie istnienia gatunku ludzkiego wydaje się być mrzonką. Już od prawie 19 lat nie przyszło na świat na naszej planecie żadne dziecko, a z każdym upływającym bezdzielnym rokiem rasa ludzka w niewytłumaczalny sposób zbliża się do całkowitego wymarcia. O ile większość ludzi przyjmuje ten nieunikniony wyrok z oporem, popadając w bezprawie i nihilizm, są również tacy, którzy nie składają broni i postanawiają godnie walczyć o zjednoczoną planetę i prawa topniejącej w oczach populacji.

*Jestem legendą*, 2007, reż. F. Lawrence

Tajemniczy wirus wymordował lub zamienił w krwiożercze bestie prawie całą ludzkość. W wymarłym Nowym Jorku samotny naukowiec Robert Neville poszukuje szczepionki, by odwrócić mutację. Powieść *Jestem legendą* Richarda Mathesona doczekała się trzech adaptacji filmowych, z czego najgłośniejsza była ostatnia z 2007 r., choć *Człowiek Omega* z 1971 roku z Charltonem Hestonem jest także godny polecenia.

*World War Z*, 2013, reż. M. Forster

Były pracownik ONZ stara się powstrzymać pandemię zombie, która zagraża istnieniu ludzkiej rasy. Film oparty na powieści Maxa Brooksa, którą chwalono za przemyślaną historię i to, w jaki sposób ukazała przypuszczalne reakcje poszczególnych narodów na taki kryzys. Adaptacja filmu z Bradem Pittem mniej akcentuje wątek międzynarodowy, skupiając się na ekstremalnych przygodach głównego bohatera.

*Contagion – epidemia strachu*, 2011, Steven Soderbergh

Nowy wirus roznoszący się drogą powietrzną zabija ludzi w kilka dni od zarażenia. Grupa uczonych pracuje nad znalezieniem antidotum. Opowieść w przekonujący sposób ukazuje, jak rozprzestrzeniający się wirus doprowadza do paniki i dezinformacji oraz rozpadu istniejących więzi społecznych. Wybitny film Stevena Soderbergha z Mattem Damonem, Kate Winslet i Judem Lawem w rolach głównych.

*Noc pożera świat*, 2017, reż. D. Rocher

Francuski film Dominique'a Rochera bazujący na powieści francuskiego pisarza Pita Agarmena to historia młodego mężczyzny, który budzi się po imprezie i z przerażeniem odkrywa, że Paryż został opanowany przez hordy zombie. Uwięziony w kamienicy próbuje przetrwać. Ciekawy film, kostium apokaliptyczny służy do wnikliwej analizy zachowań człowieka totalnie samotnego.

*Kod Annie Parker*, 2013, reż. S. Bernstein

To oparta na faktach historia dwóch kobiet, które dzięki swojej sile i determinacji doprowadziły do jednego z najważniejszych odkryć genetycznych w XX w. Tytułowa bohaterka (w tej roli Samantha Morton) zmagająca się z rakiem piersi, na który w jej rodzinie zmarły babcia, matka i siostra. Nie tracąc pogody ducha, Annie wierzy, że da radę wygrać z chorobą. W tym samym czasie genetyczka Mary-Claire King (Helen Hunt) chce udowodnić przełomową teorię, że w dziedziczonych z pokolenia na pokolenie genach są również geny rakowe. Spotkanie obu kobiet doprowadzi do przełomu.

*Mama*, 2015, reż. J. Medem

Penélope Cruz wciela się w rolę nauczycielki i matki 10-letniego chłopca, która musi stawić czoło dramatycznej diagnozie raka piersi. Jednak kobieta nie zamierza się poddawać, a choroba paradoksalnie wyzwala w niej zupełnie nowe pokłady energii, humoru i odwagi, które gruntownie zmieniają życie jej samej i jej najbliższych. Reżyser Julio Medem, specjalizujący się w zmysłowych kobiecych portretach, określił swoje dzieło jako „hymn na cześć życia i dramat przepiękny światłem i miłością”.

*Biała jak mleko, czerwona jak krew*, 2013, reż. G. Campiotti

Impulsywny młodzieniec Leo od wielu lat kocha się Beatrice, dziewczynie ze swojej szkoły, ale nie ośmiela się opowiedzieć jej o swoich uczuciach. Wszystko zmienia się w chwili, gdy Beatrice pewnego dnia nie przychodzi do szkoły, a on dowiadyuje się, że dziewczyna ma białaczkę. Film Giacomo Campiottiego *Biała jak mleko, czerwona jak krew* opowiada nie tylko o walce o życie, ale także o zmaganiach ze samym sobą oraz walce o miłość i prawo do niej.

*Bez mojej zgody*, 2009, reż. N. Cassavetes

Życie Sary i Briana układa się harmonijnie. Aż do momentu, gdy dowiadują się, że jedna z ich córek jest poważnie chora. Muszą podjąć szereg decyzji, które pomogą jej w walce z rakiem, ale jednocześnie zaburzą pozorny spokój domowego ogniska. Oto młodsza córka podaje rodziców do sądu, chce sama decydować o tym, czy odda swoje komórki macierzyste siostrze. Po tym nic w ich życiu nie będzie takie samo. Mocne, dramatyczne kino Nicka Cassavetes. W produkcji z 2009 roku, której premiera rozeszła się szerokim echem, nie zabrakło gwiazd – w filmie zagraли Cameron Diaz i Alec Baldwin.

*Nad życie*, 2012, reż. A. Plutecka-Mesjasz

Biograficzny film opowiadający historię jednej z najlepszych polskich siatkarek, Agaty Mróz, która na kilka dni przed finałem mistrzostw świata dowiedziała się, że ma białaczkę. Wzruszająca, mocna opowieść o tym, jak choroba może złamać nawet najtwardszą osobę. A jednocześnie historia o tym, że zawsze należy wierzyć, że uda się wygrać z chorobą. W filmie, który wyreżyserowała Anna Plutecka-Mesjasz, zagraли Olga Boładź i Michał Żebrowski.

*Gwiazd naszych win*, 2014, reż. J. Boone

Hazel dowiadyuje się, że ma raka tarczycy. Załamana dziewczyna, za namową najbliższych, postanawia pójść na spotkanie grupy wsparcia. Tam spotyka Gusa, nastolatka, który porzucił koszykarską karierę, ponieważ musiano mu amputować nogę. Ta dwójka znajduje nić porozumienia i wspiera się wzajemnie w trudnych chwilach. Dramat i romans Josha Boone'a w bardzo ciekawy sposób podchodzi do tak trudnego zagadnienia, jakim jest miłość w trakcie walki ze śmiertelną chorobą.

*Filadelfia*, 1993, reż. J. Demme

Historia chorego na AIDS prawnika, która zostaje przez swoich przełożonych zwolniony z pracy. Chociaż teoretycznie powód zwolnienia jest inny, to w istocie stało się ono jedną z konsekwencji ostracyzmu, jaki dotykał osób seropozytywnych i chorych w USA. Andrew zatrudnia prawnika i pozywa swojego pracodawcę, pomimo tego, że jest świadomy, że może nie doczekać końca procesu. Film miał swoją premierę na początku lat 90., czyli po dekadzie epidemii AIDS w USA.

*Chemia*, 2015, reż. B. Prokopowicz

To polska produkcja reżyserii Bartosza Prokopowicza, która została zainspirowana prawdziwymi wydarzeniami – historią życia Magdy Prokopowicz – żony reżysera, która założyła Fundację Rak'n'Roll. Dwoje ludzi zakochuje się w sobie i próbuje budować wspólne życie. Przeszkodą jest rak piersi, z którym na co dzień zmagają się główna bohaterka, Lena. Chociaż finał historii jest znany widzom od

samego początku, to jednak historia wciąga i wzrusza. Zwraca także uwagę na działalność fundacji Rak'n'Roll, która codziennie pomaga setkom osób w walce z nowotworami, które są drugą przyczyną zgonów wśród Polaków.

*Cena doskonałości*, 1997, reż. D. Barr

Główną bohaterką jest niezwykle sympatyczna Andie Bradley, dziewczyna, której pasją jest gimnastyka artystyczna. To właśnie sport staje się czynnikiem, który powoduje pojawienie się u dziewczyny obsesji na punkcie swojej wagi i wyglądu. Tuż po rozpoczęciu treningów w nowej drużynie zaczynają się głodówki, a wszystko po to, aby zdobyć uznanie trenera, grupy znajomych i nie stracić szansy na wyjazd na olimpiadę. Bardzo szybko wychodzi na jaw, że bohaterka przez niezdrowe podejście do swojego ciała popadła w anoreksję.

*Droga po marzenia*, 2004, reż. G. Champion

Film z 2004 roku opowiada historię Corrine, matki 7-letnich bliźniaków, którzy – przynajmniej jej zdaniem – zachowują się nietypowo. Po badaniach okazuje się, że obaj cierpią na autyzm. Kobieta robi wszystko, żeby zapewnić swoim dzieciom dobry start, choć ciągle ma rzucane kłody pod nogi. Problemy finansowe, a także niechęć ze strony szkoły i rówieśników są problematyczne, ale Corrine nie rezygnuje i w końcu udaje jej się dopiąć swego. Otrzymuje w swojej walce nieoczekiwane wsparcie. *Droga po marzenia* to w wielu momentach trudny film, ale niezwykle ważny – pozwala zrozumieć, czym jest autyzm, a także przed jak wieloma wyzwaniem stają rodzice.

*28 dni*, 2000, reż. B. Thomas

Dziennikarka Gwen nie stroni od alkoholu i innych używek. Jednak nie bierze pod uwagę tego, że może być uzależniona. Nie widzi nic dziwnego i niepokojącego w trybie życia, który prowadzi. Na weselu siostry upija się i kradnie ślubną limuzynę. Chwilę później powoduje wypadek. Dziewczyna zostaje skazana na 28 dni pobytu w specjalnym szpitalu odwykowym. Dopiero tam odkrywa, że ciężko jest jej żyć bez alkoholu. Kobieta musi dostosować się do zasad panujących w szpitalu.

Zaprezentowane powyżej tytuły filmów fabularnych nie stanowią listy zamkniętej i są jedynie subiektywnym wyborem. Filmów wpisujących się w tematykę zajęć z szeroko rozumianej edukacji antidyskryminacyjnej jest bardzo wiele. Warto wspomnieć choćby o popularności aktualnych seriali telewizyjnych. Bardzo dużą wartość mają także filmy dokumentalne, edukacyjne, programy telewizyjne podejmujące temat dobrostanu fizycznego i psychicznego człowieka.

Nauczycielkom/nauczycielom poszukującym wartościowych filmów z tego zakresu warto polecić tytuły prezentowane podczas Festiwalu Człowiek w Zagrożeniu. Organizowany od ponad 30 lat festiwal to wydarzenie kulturalno-społeczne wypełnione prezentacjami filmów dokumentalnych, reportaży telewizyjnych i radiowych oraz spotkaniami z twórcami filmowymi, dziennikarzami i reporterami. Pokazuje filmy i reportaże o integracji i konfliktach, o złożoności problemów wynikających ze współistnienia, które poprzez treść i formę prowokują do dyskusji i refleksji, walczą ze stereotypami, z zero-jedynkową oceną, pobudzają do otwarcia się na drugiego człowieka. Bardzo wartościowe pozycje filmowe pojawiają się także na Festiwalu Millennium Docs Against Gravity. To największy festiwal filmów dokumentalnych w Polsce i jeden z największych na świecie.



Niezwyczajnie ważnym elementem jest ewaluacja zajęć z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej, która powinna koncentrować się na kluczowych pytaniach:

- Czy udało się osiągnąć cele zajęć? Skąd wiem, czy i na ile zostały zrealizowane?
- Czy zastosowane przeze mnie metody i formy pracy pomogły uczniom zrealizować cele? W jaki sposób?
- Czy atmosfera na zajęciach sprzyjała uczeniu się? Jakie czynniki wpływały pozytywnie na przebieg zajęć, a które negatywnie?

Weryfikacja skuteczności oddziaływań osoby nauczającej może się odbywać w każdym momencie zajęć. Już po kilku minutach można dowiedzieć się, czy i na ile uczenice/uczniowie rozumieją wprowadzane zagadnienie.

Pomogą w tym takie narzędzia jak:

- śródlekcyjne pytania kontrolne,
- użycie zwykłych karteczek samoprzylepnych umieszczonych pod blatami dwóch czy trzech krzeseł w sali,
- karta pracy, którą uczennica/uczeń wypełnia po obejrzeniu, np. fragmentu filmu czy przeczytaniu tekstu źródłowego,
- plastikowe nakrętki od butelek z wpisanym na nich wzorem, datą, pojęciem, słówkiem itd., które uczniowie losują z woreczka i przekazują odpowiednie informacje.

Na końcu zajęć sprawdzając, czy cele zajęć zostały zrealizowane, możemy użyć:

- zdań niedokończonych,
- zadań do wykonania, testu do rozwiązania (np. na platformie edukacyjnej czy z wykorzystaniem zadań na np. LearningApps itd.),
- rundki bez przymusu, gdzie każdy uczeń, jeśli chce, zabiera głos w danej sprawie (jeśli nie chce brać udziału, używa słowa „pas”),
- tabeli refleksji,
- tabeli porównawczej, która wskaże uczniowi, czego się nauczył na danej lekcji, a jednocześnie będzie informacją dla nauczyciela, która wskaże, jak zmieniła się wiedza jego podopiecznych,
- świateł (zielone – rozumiem wszystko, żółte – mam pewien problem, czerwone – nie rozumiem/nie potrafię/nie wiem),
- ankiety ewaluacyjnej .

**Arkadiusz Walczak**

## Rekomendacje III edycji Szkoły Równego Traktowania

Uczestnicy i uczestniczki III edycji projektu Szkoła Równego Traktowania sformułowały rekomendacje i zalecenia dla osób, które chciałyby w swoim środowisku szkolnym podejmować działania na rzecz edukacji antydyskryminacyjnej.

### W obszarze wiedzy i kompetencji:

- Otwartość na zdobywanie nowej wiedzy w zakresie edukacji o prawach człowieka i edukacji antydyskryminacyjnej.
- Gotowość do wymiany doświadczeń z innymi osobami podejmującymi już tego typu działania lub przygotowującymi się do tego.
- Korzystanie ze wsparcia eksperckiego w organizacjach pozarządowych, instytucjach państwowych i samorządowych.
- Gotowość do zmierzenia się z własnymi stereotypami i uprzedzeniami – zmiana własnej postawy.
- Gotowość do przełamywania własnych ograniczeń i lęków.
- Konsekwencja, sprawdzanie i egzekwowanie zadań, które grupa miała wykonać.
- Wyrwałość i elastyczność w dążeniu do celu.
- Dawanie sobie prawa do niepowodzeń.
- Dbanie o swój dobrostan psychiczny i fizyczny.

### W obszarze działania:

- Budowanie lokalnej/szkolnej sieci współpracy, pozyskanie sojuszników.
- Projektowanie i realizacja działań, które będą dawały dzieciom i młodzieży poczucie bezpieczeństwa.
- Włączanie dzieci i młodzieży w działania projektowe od momentu ich rozpoczęcia.
- Dawanie dzieciom i młodzieży szansy na to, by mogli wyrazić opinię, które działania i aktywności są dla nich do zaakceptowania i wydają się im atrakcyjne.
- Podczas planowania działań realne ocenianie możliwości ich realizacji z uwzględnieniem innych obciążeń zawodowych.
- Planowanie realnych terminów.
- Na każdym etapie dzielenie się pracą i odpowiedzialnością.
- Pamiętanie, by motywować dzieci i młodzież, chwalić nawet za drobne działania, zauważać wysiłek.
- Nie torpedować pomysłów innych osób, a szczególnie dzieci i młodzieży.
- Tylko konkretny i realny cel da wartościowy efekt.
- Nie mylić celów zajęć i działań z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej z formami realizacji. Odbycie zajęć nie jest celem, jest tylko środkiem do realizacji celu.
- Szukanie sojuszników i aktywne kierowanie do innych osób propozycji współpracy czy konkretnego wsparcia, którego oczekujemy.
- Jasno komunikujemy założenia swoich działań kierownictwu szkoły, prosimy o wyraźną zgodę i akceptację.
- Pamiętamy o rodzicach jako sojusznikach działań projektowych.
- Dzielenie się pracą, niebranie wszystkiego na swoje barki.
- Zadbanie o promocję działań na każdym etapie realizacji projektu.
- Po zakończeniu działań analiza, co pomagało, a co przeszkadzało w realizacji projektu. Jak można wzmacniać to, co pozytywne, i niwelować w przyszłości zagrożenia.

## Prezentacja wybranych projektów Szkoły Równego Traktowania

Zaproponowane przez uczestników i uczestniczki miniprojekty antydyskryminacyjne, realizowane w środowiskach szkolnych i lokalnych, można podzielić na trzy grupy:

- wsparcie społeczności ukraińskiej – jako element przeciwdziałania dyskryminacji, jak również integracji i włączenia społecznego,
- edukacja w kontekście zwalczania wszelkich form dyskryminacji i wykluczenia,
- wsparcie grup narażonych na wykluczenie (kobiety, mniejszości seksualne, uczniowie marginalizowani lub dyskryminowani).

Przyjazd uchodźców z Ukrainy był jednym z tematów dominujących i praktycznie w mniejszym lub większym zakresie był elementem większości projektów. Dla jednych stał się tematem samym w sobie (integracja, niwelowanie różnic), dla innych jednym z elementów projektu (zagrożenie dyskryminacją, wykluczenie, bariery kulturowe/językowe). Wielokrotnie przejawiał się problem zmiany społecznej w stosunku do uchodźców z Ukrainy. Od początkowych reakcji pełnych empatii i wsparcia (dążenie do zacierania różnic i budowania przestrzeni do włączenia uchodźców i uchodźczyń z Ukrainy do mikrospołeczności), po przypadki mowy nienawiści, jawnej dyskryminacji i prób wykluczenia. Stąd pojawiło się kilka propozycji wskazujących na wyzwania, jakie towarzyszą przebywaniu w społeczności lokalnej (często dość hermetycznej) osób odmiennych etnicznie i kulturowo.

Wskazywano na zagrożenie, jakim może być samo wykluczenie. Wobec braku porozumienia, ale też przez wspólnotowość w doświadczeniu traumatycznych przeżyć (niezrozumiałych przez innych) często osoby dyskryminowane tworzą odrębne grupy, które niechętnie dążą do integracji z miejscową społecznością, a przez swoje specyficzne przeżycia i brak zrozumienia dla ich potrzeb i problemów, sami się wycofują. Ten element samowykluczenia, był też często wskazywany jako skutek różnych form dyskryminacji, jakiej doświadczają uczniowie w szkole (płeć, wygląd, religia, status społeczny i materialny, nawet stopnie w szkole). Co powoduje ich izolację, osamotnienie, w konsekwencji różne formy kryzysów emocjonalnych.

Warto podkreślić, że we wszystkich projektach wskazywano na potrzebę budowania poczucia podmiotowości każdej osoby, ale też oparcia się na akceptacji nie tylko wyrażanej indywidualnie, a przez całą grupę (klasę, grupę rówieśniczą, szkołę). Wydaje się, że to zbiorowe budowanie akceptacji nie tylko dla odmienności, ale prawa do bycia sobą po prostu – jest z pewnością jednym z ważnych elementów realizacji projektowych. Większość projektów była realizowana nie tylko w szkole, lecz emanowała na całą społeczność.

## Primary Steps Dwujęzyczna Szkoła Podstawowa w Bielsku-Białej województwo śląskie

### NAZWA PROJEKTU

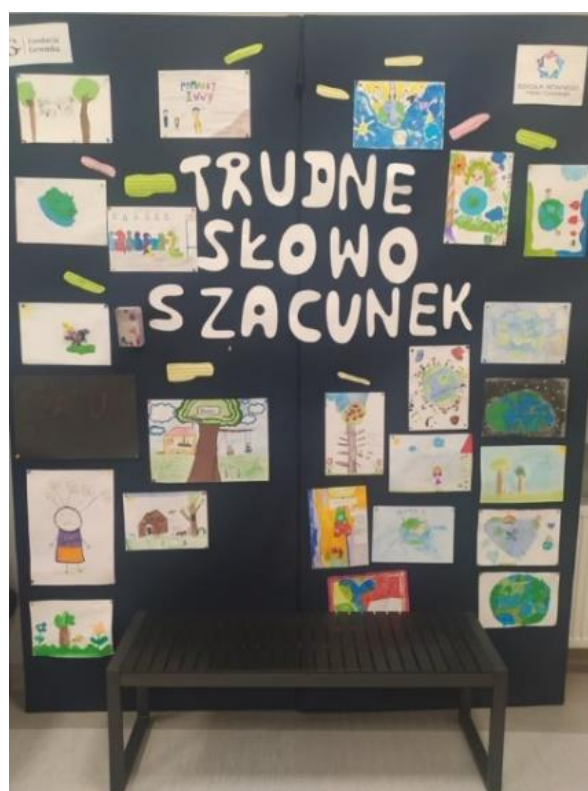
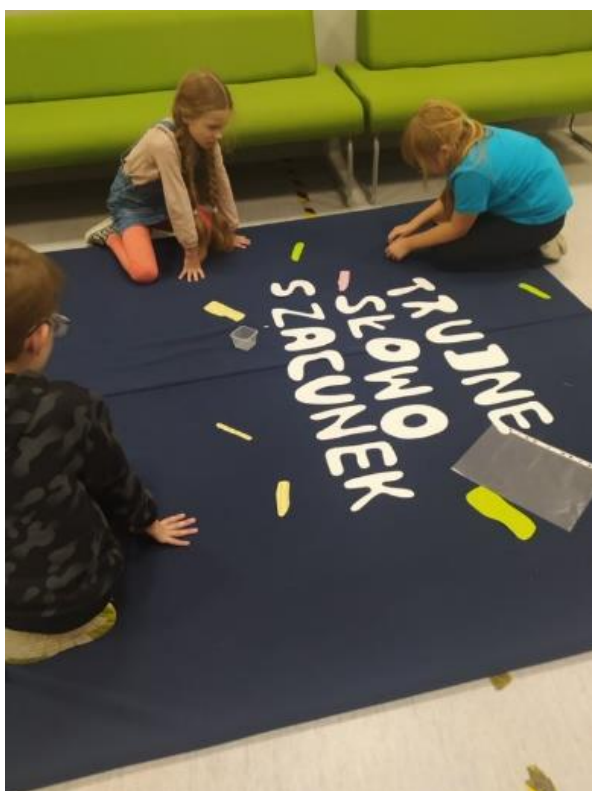
**Cały świat spotyka się w Primary Steps – jesteśmy różni i równi**

### CELE

- Uświadomienie przyczyn i konsekwencji dyskryminacji,
- poszerzenie świadomości w zakresie znaczenia pojęcia *dyskryminacja*,
- aktywizacja środowiska szkolnego,
- przekonanie o wartości współdziałania zamiast konfliktu.

### OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

W ramach akcji przeprowadzono: warsztaty dla Rady Pedagogicznej, konkurs plastyczny „Trudne słowo SZACUNEK” połączony z lekcjami tematycznymi w klasach 1-5, warsztaty antydyskryminacyjne w klasach 6-8. Dodatkowo przeprowadzono warsztaty poświęcone międzykulturowości, z jaką stykają się w szkole uczniowie i uczennice. W ramach warsztatów powstała mapa świata z zaznaczonymi na niej miejscami, z których pochodzą osoby ze szkolnej społeczności.



## SUKCESY

- Projekt stał się zacznikiem edukacji antydyskryminacyjnej, która od tego momentu weszła na stałe do Programu Profilaktyczno-Wychowawczego szkoły, została jednoznacznie nazwana i będzie kontynuowana pod szyldem Szkoły Równego Traktowania.
- Udało się włączyć do warsztatów więcej klas niż zakładano, co wynikało z dużego zainteresowania tą tematyką. Co dodatkowo wskazało na konieczność realizowania podobnych działań, a tym samym uświadamianie uczniom i uczennicom, że mają wpływ na to, jaka atmosfera panuje w szkole i czy każda osoba czuje się w niej bezpiecznie, a przy tym w pełni akceptowana i rozumiana.

## REKOMENDACJE

- Praca przy realizacji projektu jeszcze dogłębniej uświadomiła rolę edukacji antydyskryminacyjnej i potrzebę takich działań w społeczności szkolnej. Była okazją do obserwacji postaw uczniowskich, a także przestrzenią do wyrażania przez nich swoich spostrzeżeń, wątpliwości i refleksji. Tego rodzaju działania budują relacje w szkole i pozwalają zapobiegać sytuacjom kryzysowym. Dają dzieciom konkretne umiejętności do radzenia sobie z sytuacjami, które mogą być dla nich trudne, niepokojące lub wręcz niebezpieczne. Dzięki takim projektom uczą się siebie nawzajem i swoich zachowań. Uczą się też współdziałać i szukać wsparcia we własnym gronie.
- Konieczność poszukiwania wsparcia w społeczności lokalnej, by temat antydyskryminacji nie był tylko tematem „szkolnym”, ale stał się czymś, o co dba cała społeczność. Tym samym trzeba szukać sprzymierzeńców, którzy wspierać będą takie działania.
- Dążenie do regularności działań, a nie akcyjności. Antydyskryminacja jako element regularnej pracy w szkole.

# Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy im. ks. Jana Twardowskiego w Konarzewie województwo wielkopolskie

## NAZWA PROJEKTU

### **Czy moje dziecko czuje się w szkole bezpiecznie?**

## PODŁOŻE

Potrzeba budowania świadomości uczniów i uczennic, jak ważny jest szacunek do drugiej osoby i jak negatywną moc mogą mieć wypowiedane przez nas słowa. Dodatkową potrzebą było omówienie w sposób zrozumiały praw człowieka. Bardzo nam zależało, by wiedzieli i wiedziały o tym, jakie mają prawa, co mogą.

Chciałyśmy również dać im przestrzeń do pokazania i wyrażenia siebie. Stąd pomysł na zorganizowanie przeglądu Talent Show. Z uwagi na niepełnosprawność intelektualną naszych wychowanków, projekt stanowił duże wyzwanie, niemniej mamy nadzieję, że wszystkie zadania udało się zrealizować w sposób dla nich przyjazny, zrozumiały. Ponadto chciałyśmy pokazać, że mimo niepełnosprawności, mogą i powinny mieć prawo do wyrażania siebie, a tym samym akceptacji dla ich różnych form ekspresji.

## CELE

Budowanie przyjaznego środowiska, w którym uczniowie i uczennice czują się bezpiecznie. Szkoła ma być miejscem rozwijania pasji, talentów, stawiać na równość oraz przeciwdziałać przemocy i wykluczeniu, zwłaszcza ze względu na niepełnosprawność. Ma uświadamiać, jak ważna jest znajomość i respektowanie praw człowieka oraz uczyć szacunku do drugiej osoby.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

1. Ankieta dla rodziców/opiekunów dzieci uczęszczających do SOSW w Konarzewie.
2. Słowa mają moc – warsztaty antydyskryminacyjne dla uczniów i uczennic.
3. Mam swoje prawa – lekcja przy współpracy z pedagogiem szkolnym.
4. Talent Show – pokaz umiejętności i zdolności we współpracy ze Środowiskowym Domem Samopomocy w Krotoszynie.
5. Stworzenie filmiku z realizacji.



## SUKCESY

- Zwiększenie świadomości na temat zjawiska dyskryminacji, wyjaśnienie w sposób dla zrozumiały dla uczniów i uczennic, czym to zjawisko jest, jak się przejawia.
- Liczymy, że podjęte przez nas działania wzmocnią ich poczucie wartości. Mamy nadzieję, że uświadomią sobie, jak ważny jest szacunek do drugiej osoby i jak wielką moc mają wypowiedane słowa.
- Chcemy, by wiedzieli, jakie mają prawa, by mieli okazję zaprezentować swoje umiejętności, by poczuli się docenieni i zauważeni.
- Największy sukces to zaangażowanie uczniów, chęć udziału w warsztatach, dzielenie się swoimi przeżyciami, duża refleksja na temat słów wypowiedzianych do drugiej osoby oraz radość na twarzy podczas występów.

## REKOMENDACJE

Mówienie o sprawach dyskryminacji jest trudne. Wydaje się, że słuszne jest angażowanie młodzieży do próby wyrażania swoich emocji poprzez formy pozawerbalne, np. sztukę. To może być alternatywa dla tych, którym trudno jest mówić o tym, co ich dotyka. Często eliminuje to lęk mówienia o trudnych przeżyciach, dając szansę na wypowiedzenie tego, co faktycznie uczeń lub uczennica mogą odczuwać jako dyskryminujące.

Nie porusza się takich tematów w szkole zbyt często. Zazwyczaj uczniowie i uczennice nie mogą wypowiedzieć tego, co powoduje, że bycie w szkole lub grupie rówieśniczej staje się dla nich dyskomfortowe. Należy szukać różnych form dotarcia do młodzieży, aby mogła wyrazić swoje emocje. Wydaje się słuszne wypracowanie procedur na takie okoliczności.

Koniecznym jest budowanie świadomości o roli antydyskryminacji jako elementu tworzenia zdrowych przyjaznych relacji w klasie, grupie i szkole. Nie powinny to być jednorazowe wydarzenia, tylko zaplanowane długofalowe działania: diagnozujące problemy wśród młodych ludzi, ale też pozwalające świadomie z nimi walczyć lub na nie konstruktywnie reagować.

**Szkoła Podstawowa nr 1 im. Jana Pawła II**  
**w Zespole Szkolno-Przedszkolnym w Nowym Mieście Lubawskim**  
województwo warmińsko-mazurskie

**NAZWA PROJEKTU**

**Festyn Szkolny pod hasłem „NA FESTYNIE JAK W RODZINIE”**

**PODŁOŻE**

Założeniem festynu było propagowanie i pogłębianie więzi między członkami rodzin oraz społeczności szkolnej. W bieżącym roku chcemy podkreślić obecność wśród nas dzieci ukraińskich i ich bliskich.

**CELE**

- Celem projektu było włączenie dzieci ukraińskich do społeczności szkolnej, a w szerszym kontekście rodzin ukraińskich do społeczności lokalnej.
- Nowe, otwarte i empatyczne spojrzenie na społeczność ukraińską – nie jako uchodźców, czerpiących pomoc socjalną, ale jako aktywnych uczestników życia lokalnego. Dostrzeżenie, że są to ludzie z pasjami, zainteresowaniami, umiejętnościami zawodowymi, którzy chcą pracować i korzystać z możliwości, które oferuje im nasza okolica.
- Zmiana nastawienia rodziców (ważne to, co mówimy w domu i jak komunikujemy nasze emocje związane z wojną w Ukrainie), dzięki czemu dzieci też będą się inaczej zachowywały.
- Spojrzenie na grupę jako wspólnotę bez podziału na „my” i „wy”. W tym sensie budowanie szkoły jako wspólnej przestrzeni, w której liczy się człowiek, a nie jego pochodzenie.

**OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ**

Wśród wielu atrakcji zaplanowano utworzenie ukraińskiego stanowiska, na którym można było podziwiać rękodzieło (korale, broszki, obrazy) oraz degustować potrawy ukraińskie przygotowane przez dzieci i ich rodziny (np. ukraińskie zapiekanki, pierogi, słodycze). Dla chętnych – odbyły się miniwarsztaty. Poza tym jedna z uczennic wykonała kilka ukraińskich pieśni.

Jednym z punktów festynu był Wiosenny Pokaz Mody, w który uczennice i uczniowie z Ukrainy bardzo chętnie się zaangażowały. Dodatkowo szereg atrakcji dla rodzin: festiwal kolorów, rozgrywki sportowe, przejażdżki bryczką, piniaty i wiele, wiele innych.

**SUKCESY**

Festyn był okazją do spędzenia wspólnie czasu, poznania się oraz integracji między rodzinami polskimi i ukraińskimi, które bardzo chętnie włączyły się w organizację festynu. Dzieci przedstawiły swoje prace plastyczne, rodziny przygotowały posiłki, dzieci wspólnie przygotowały wystąpienia i prezentacje plastyczne oraz muzyczne.

Dużym sukcesem był Wiosenny Pokaz Mody – prezentacje kulturowe dzieci z Polski i Ukrainy.

**REKOMENDACJE**

- Wdrażanie edukacji wielokulturowej nie jako elementu wydarzeń na poziomie szkoły, ale jako trwałego elementu pracy z młodzieżą szkolną.
- Wykorzystaniu technik pracy zespołowej, przez co buduje się poczucie wspólnotowości i jedności w grupie (wspólne zadania do wykonania, bez względu na to skąd jesteś i jakim mówisz językiem).



- Zapewnienie możliwości aktywnego uczestniczenia i poczucia sprawczości dla rodziców dzieci-uchodźców oraz szerszej społeczności. Nie tylko zapraszamy ich na wydarzenie, ale trwale angażujemy w jego realizację.



# Powiatowy Zespół Szkół nr 1 w Krzyżowicach

województwo dolnośląskie

## NAZWA PROJEKTU

**Lepiej nie znaczy gorzej**

## PODŁOŻE

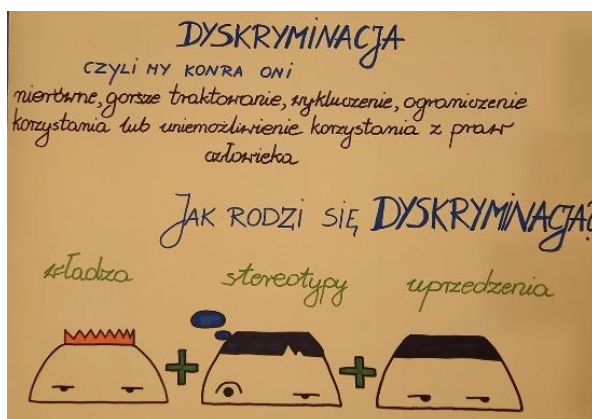
Projekt miał na celu przeciwdziałać dyskryminacji uczniów najlepiej uczących się. Jest to nowe zjawisko w szkole, które nasiliło się w roku szkolnym 2021/22. Zdiagnozowane zostało na podstawie ankiet przeprowadzonych w klasach przez wychowawców oraz wielokrotnych rozmów uczniów z pedagogami. Dyskryminacja tych uczniów („nerdów” lub „normalsów” – jak określają ich pozostali uczniowie) jest na tyle silna, że uczniowie zaprzestają się uczyć, aby ich wyniki w nauce nie rzucały się w oczy oraz nie wyróżniały się na tle klasy. Zasięg projektu obejmował całą społeczność szkolną, ze szczególnym naciskiem na klasy, w których problem ten występuje najczęściej.

## CELE

- Społeczność szkolna potrafi zidentyfikować zjawisko dyskryminacji i jego mechanizmy.
- Uczniowie i uczennice potrafią przeciwdziałać nierównemu traktowaniu w klasie.
- Osoby dyskryminowane potrafią przeciwstawić się wykluczeniu na tle klasy.
- Klasa jako grupa potrafi włączać i traktować podmiotowo osoby wykluczone.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

- Ankiety (wyłonienie grupy uczniów dyskryminowanych).
- Wsparcie psychologiczne.
- Warsztaty wzmacniające dla uczniów i uczennic narażonych na dyskryminację i dyskryminowanych (możliwość wymiany doświadczeń oraz narzędzia do radzenia sobie z dotykającą ich dyskryminacją).
- Przygotowanie plakatów informujących o wydarzeniu.
- Lekcje-warsztaty dla wszystkich uczniów na temat mechanizmów powstawania zachowań dyskryminacyjnych i ich zapobiegania/przerywania.
- Wydarzenie ogólnodostępne realizowane w szkole informujące o problemie.



## SUKCESY

Projekt wzmocnił dyskryminowaną grupę uczniów poprzez wymianę doświadczeń oraz przekazanie wiedzy na temat mechanizmów nierównego traktowania i wykluczenia. Ważne w projekcie było ukazanie zjawiska dyskryminacji zarówno z punktu widzenia „mniejszości” (osób dyskryminowanych), jak i „większości” (osób dyskryminujących). Dostarczył uczniom i nauczycielom wiedzę na temat równego traktowania, integracji klasy oraz narzędzia służące przeciwdziałaniu wykluczeniu. Jednocześnie dał młodzieży jasny przekaz, że w PZS Nr 1 w Krzyżowicach są osoby, które ich wysłuchają i otoczą opieką.

## REKOMENDACJE

- Podstawową rekomendacją jest zwrócenie uwagi na nieoczywiste formy dyskryminacji, które nie są tak powszechne jak inne. Co nie oznacza, że ich nie ma. Dyskryminacja, może dotyczyć przeróżnych zjawisk i warto uczulić na to, że może przybierać przeróżne formy.
- Wydaje się słuszne stworzenie katalogu dyskryminacji dla szkoły, co pozwoli wychwycić te działania, które dla placówki są specyficzne. I poszukiwać specyficznych dla tych zdiagnozowanych problemów – rozwiązań.

# Szkoła Podstawowa nr 8 im. Warszawskiego Pułku Pontonowego w Zespole Szkół nr 8 we Włocławku

województwo kujawsko-pomorskie

## NAZWA PROJEKTU

**Nie łam się, łam stereotypy**

## PODŁOŻE

W szkole zdarzają się spory między uczniami, których podłożem są funkcjonujące społecznie stereotypy. Z rozmów z uczniami i dorosłymi wynika także, że stereotypy są mocno obecne w „głowach” uczniów i dorosłych, choć zupełnie nie zdają sobie z tego sprawy.

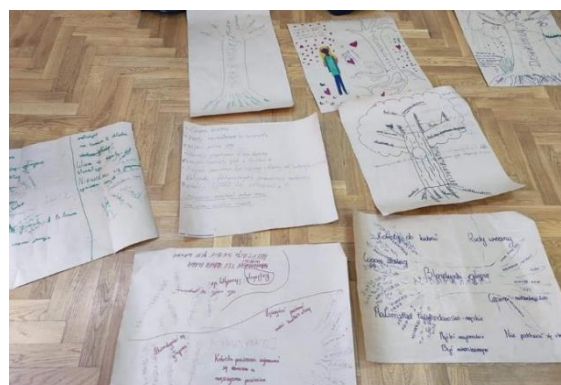
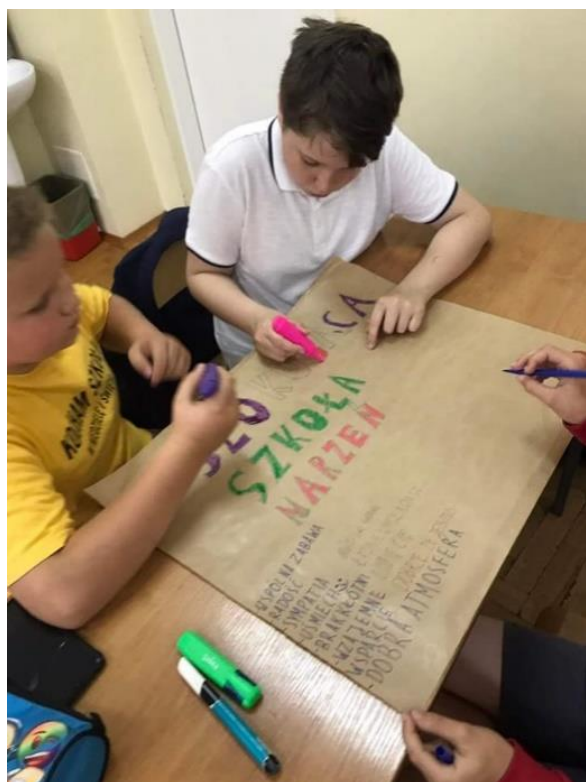
Zaistniała silna potrzeba mówienia o równych prawach osób dotkniętych stereotypami i dyskryminowanych, tj. prawach kobiet, dzieci, osób nieheteronormatywnych, osób o odmiennej kulturze, narodowości, pochodzeniu itp.

## CELE

1. Uświadomienie, czym jest stereotyp.
2. Ukazanie sposobów reagowania na pojawiające się w przestrzeni publicznej stereotypy.
3. Uwrażliwienie na doznania i przeżycia innych.
4. Dostrzeganie i akceptacja różnic między ludźmi.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

Zajęcia warsztatowe według przygotowanych przez nauczycieli scenariuszy, konkurs plastyczny „Każdy z nas jest inny, ale każdy wyjątkowy”, którego finałem była wystawa prac; tworzenie filmów i Klasowych Kodeksów Równości.





## SUKCESY

1. Uczniowie i uczennice starszych klas zdali sobie sprawę, jak można manipulować ludźmi, by postrzegali innych w określony sposób.
2. Młodszy uczniowie (starsi w większości też) nie mają żadnych problemów z akceptacją różnorodności (oni wręcz jej nie dostrzegają lub nie jest to dla nich żadnym problemem).
3. Bardzo pozytywna reakcja uczniów na podjętą tematykę. Uczniowie byli bardzo zaangażowani i zainteresowani zajęciami. Co ważne, autentycznie zainteresowani tą tematyką, co tylko jest dowodem na to, że nieporuszanie jej lub pomijanie jest błędem. Młodzież oczekuje takich aktywności i jest ciekawa, jak można rozwiązywać pojawiające się problemy w relacjach w szkole, w grupie rówieśniczej. Ale też jak reagować na pojawiające się sytuacje dyskryminacyjne.

## REKOMENDACJE

Często wymagamy od młodzieży określonych postaw i działań, ale nie mówimy i nie uczymy ich, jak one powinny wyglądać. Jak się zachować, by samemu nie być narażonemu na jakąś formę wykluczenia, ale też jednoznacznie komunikować, że to, co widzą, jest złe i niepożądane. Edukacja antydyskryminacyjna musi być stałym elementem programu profilaktyczno-wychowawczego.



# Szkoła Podstawowa nr 4 im. Jana Matejki w Bolesławcu

województwo dolnośląskie

## NAZWA PROJEKTU

**Obchody Dni Europy. BYĆ RAZEM W EUROPIE**

## PODŁOŻE

Uczymy nasze dzieci wartości Unii Europejskiej w kontekście poszanowania godności ludzkiej, wolności, równości, praw każdego człowieka, każdego ucznia – praw mniejszości. Obecność społeczności ukraińskiej wskutek działań wojennych w Ukrainie wymusza większą otwartość i zrozumienie procesu integracji. W swej pracy odwołujemy się do tego, co jest wspólne, a nie do tego, co dzieli. Aspiracja Ukrainy dołączenia do Unii Europejskiej powoduje, że wspólną platformą porozumienia powinny być wartości: tolerancja, równość, poszanowanie praw jednostki.

## CELE

- Poznanie, nauczenie się i wprowadzenie do codziennego działania pojęć i zasad wspólnych dla społeczności Europy,
- Uświadomienie wspólnoty rozumienia pojęć i wartości podstawowych: tolerancja, szacunek, poszanowanie godności ludzkiej i prawo do samostanowienia, ochrona praw i wolności każdego człowieka.
- Poznanie podłoża i różnorodności form dyskryminacji w stosunku do pojedynczego człowieka, jak i narodowości.
- Budowanie poczucia wspólnoty: szkoła, klasa, miasto – Europa.
- Uwrażliwienie na potrzeby innych grup (poznajemy się, nie budujemy subiektywnych wyobrażeń).
- Działania na rzecz poszanowania praw człowieka.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

W szkole zrealizowano wydarzenia włączające młodzież ukraińską w szkolną społeczność. Jednocześnie były to działania integrujące, podkreślające wspólnotowość całej szkolnej społeczności. Przygotowano szkolną gazetkę, quiz tematyczny, prace artystyczne dotyczące wspólnotowości społeczności szkolnej bez względu na pochodzenie.

Młodzież z Polski i Ukrainy przygotowała własną definicję słowa tolerancja, który ma się stać kanonem w budowaniu relacji w szkole.

Młodzież aktywnie wyrażała swoje zdanie i emocje poprzez różne formy ekspresji twórczej: prace w konkursach tematycznych, prezentacje multimedialne, spektakle tematyczne, montaż słowno-muzyczne.

Młodzież opracowała i przeprowadziła lekcje w klasach niższych dotyczące takich kwestii jak: różnorodność, tożsamość kulturowa i narodowa, My w Europie i nierówności społecznych.

## SUKCESY

Propozycja zrealizowana w ramach Szkoły Równego Traktowania stała się naturalnym elementem innych aktywności w szkole dotyczących kwestii równości i tolerancji. Są to: obchody Międzynarodowego Dnia Tolerancji, Międzynarodowego Dnia Praw Dziecka, Tygodnia Praw Człowieka razem z akcją Maraton Pisania Listów PAH, Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu czy Dnia Pamięci o Sprawiedliwych. Uczniowie klas 8 uczestniczą w cyklicznych warsztatach online „Jak pięknie się różnić”, prowadzonymi przez edukatorów Muzeum Polin.

Największym sukcesem realizowanego projektu była i jest: pełna, szczerza i autentyczna integracja i wspólne działanie na wielu odcinkach pracy i wspólne podsumowanie projektu przez uczniów polskich i ukraińskich (nawet początkowa bariera językowa nie była przeszkodą).

Młodzież wypracowała wspólną (uniwersalną) definicję pojęcia tolerancji. Została ona wpisana jako kanon w budowaniu relacji w szkole. Brzmi ona: *Tolerancja to szacunek dla wolności innych ludzi, ich myśli, opinii oraz sposobu życia. TOLERUJ, AKCEPTUJ, NIE WYŚMIEWAJ. Nie ponizaj. Bądź wyrozumiały. Bądź wrażliwy. Szanuj innych, Inny nie znaczy gorszy. WSZYSCY JESTEŚMY RÓWNI.* Słowa te wybrzmiały w języku polskim i w języku ukraińskim, podkreślając uniwersalność przekazu.



## REKOMENDACJE

Konieczne wydaje się traktowanie wydarzeń dotyczących edukacji antydyskryminacyjnej jako stałego elementu pracy z młodzieżą. Warto się zastanowić nad uwzględnieniem elementów działań antydyskryminacyjnych i ich upowszechniania w scenariuszach stałych wydarzeń realizowanych w szkole. Nasze doświadczenie wskazuje, że jest to możliwe i edukacja w tym zakresie może się odbywać praktycznie przy okazji każdego ważnego wydarzenia. Tym samym staje się to elementem stałej pracy z młodzieżą. Jednocześnie atrakcyjne formy uczestnictwa są zachętą do aktywnego udziału, ale też dają poczucie, że uczestniczy się w czymś ważnym, potrzebnym, aktywizującym, wyróżniającym, a często ciekawym w formie przekazu.

Poszukiwanie aktywnych form angażowania młodzieży jako czynnika budującego frekwencję, aktywność i zaangażowanie.

Realizacja zadania, które integruje grupę i jest dla niej ważne. Dla naszej szkoły było to wypracowanie wspólnej definicji pojęcia *tolerancja*. Młodzież tym samym staje się współodpowiedzialna za realizację postulatów zawartych w definicji i sama czuwa nad „pilnowaniem zasad”.

# Szkoła Podstawowa nr 35 im. Polskich Olimpijczyków w Toruniu

województwo kujawsko-pomorskie

Nazwa projektu

**OCZY – projekt fotograficzny**

## PODŁOŻE

Bardzo często oceniając drugiego człowieka, kierujemy się stereotypami oraz postrzeganiem innych przez pryzmat własnych, nie zawsze pozytywnych doświadczeń. Często złe doświadczenia i niemiłe skojarzenia automatycznie przerzucamy na innych ludzi. Nie poznając ich głębiej – od razu wyrabiamy sobie opinię. Projektujemy na nich swoje negatywne emocje i odbiór innych, wcześniej poznanych ludzi.

W trakcie wystawy, dzieci mogły oceniać osoby sfotografowane, mogły snuć domysły, kim jest ta osoba, co czuje, co lubi itd. Na zakończenie ćwiczeń, uczniowie dowiadywały się, kogo oczy znajdują się na fotografiach. Mogli skonfrontować swoje myślenie z rzeczywistością i sprawdzić, czy nie popełnili błędów, pochopnie oceniając drugiego człowieka.

## CELE

- Podniesienie świadomości społeczności szkolnej dotyczącej równego traktowania każdego człowieka, bez względu np. na kolor oczu czy wygląd zewnętrzny.
- Otwieranie się na drugą osobę, poznanie jej potrzeb.
- Uwrażliwienie uczniów na kwestie stereotypowego myślenia oraz pochopnej oceny drugiego człowieka przy jednoczesnym zwróceniu uwagi na podobieństwa ludzi bez względu na kolor skóry, pochodzenie, orientację psychoseksualną, tożsamość płciową, niepełnosprawność.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

Wykonanie zdjęć oczu 20 uczniom i uczennicom z naszej szkoły. Wywołanie zdjęć w dużym formacie i prezentacja fotografii przed budynkiem szkoły. Zwiedzanie wystawy według krótkiego scenariusza przygotowanego przez zespół projektowy: odpowiadanie na pytania otwarte, zgadywanie, czyje to mogą być oczy, dochodzenie do wniosków i własnych refleksji – dzielenie się nimi na forum.

Dodatkowo rozpoczęliśmy zaplanowaną na 2 lata inicjatywę „Bajanie o... świecie”, opartą na „Bajkach z krajów uchodźców”, a także zorganizowaliśmy koncert „Solidarni poza granicami”, promujący ideę równości, miłości i sprawiedliwości.

## SUKCESY

Udało się skłonić uczniów do szczerych rozmów o tym, że często niewłaściwie oceniają drugiego człowieka. Skonfrontowali także swoje myślenie z rzeczywistością i przyznawali się do pomyłek, kierowania się stereotypami. Daje to nadzieję, że w przyszłości nie będą zbyt pochopnie oceniać innych po wyglądzie lub przez pryzmat własnych doświadczeń.

Uczniowie wykazują duże zainteresowanie innymi kulturami, co przekłada się na ich znajomość, a przez to na większy szacunek i mniejszy strach przed nieznaną, inną społecznością.

Projekt ewaluował, zmienił się i „rozsł” przez co udaje nam się wielopłaszczyznowo docierać do uczniów, ich rodzin oraz społeczności lokalnej. Jest elementem stałej pracy warsztatowej z uczniami.

## REKOMENDACJE

- Działania zmierzające do walki ze stereotypami i postrzeganiem ludzi poprzez ich wygląd. Odwoływanie się do konkretnych zjawisk zdiagnozowanych w szkole (np. katalog dyskryminacji).



Opakowanie ich w formę atrakcyjną w odbiorze, komunikacji, która będzie przemawiać do młodych w ich stylistyce. Przez co będzie angażować i zmuszać do przemyśleń.

- Przygotowanie rekomendacji dla klasy/szkoły – dotyczących np. sposobu przyjęcia nowej osoby do klasy czy reakcji na sposób ubierania się. Takie rekomendacje powinny być elementem pracy z uczniami i uczennicami. Ale też swoistym kanonem budowania relacji w szkole. Włączenie czyni młodych odpowiedzialnymi za ten proces (sami go tworzą) i swoje późniejsze reakcje. W naszej placówce jest to element stałej pracy z uczniami, co eliminuje w znacznym stopniu zachowania niepożądane.



## *Praca z uczniami*



# Szkoła Podstawowa im. Leonida Teligi w Mielnie

województwo zachodniopomorskie

## NAZWA PROJEKTU

**Poczucie własnej wartości potrzebne jak zdrowe serce**

## PODŁOŻE

Inicjatywa składała się z kilku integracyjnych akcji, które miały przede wszystkim przeciwdziałać dyskryminacji i różnym formom wykluczenia, a zwiększać akceptację dla społeczności ukraińskiej.

## CELE

- Przeciwdziałanie dyskryminacji w Szkole Podstawowej im. Leonida Teligi w Mielnie, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji związanej z obecnością uchodźców z Ukrainy.
- Budowanie poczucia własnej wartości i scalić uczniów „symbiozą przyjaźni”.
- Kreowanie wspólnotowości i tożsamości grupy jako społeczności o podobnych wartościach.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

Apel polsko-ukraiński (tematyka narodowościowa), apel miał charakter integracyjny.

Wspólne akcje: wycieczki, ognisko integracyjne, debaty oksfordzkie. Nagranie spotu antydyskryminacyjnego.

W realizację poszczególnych zadań projektowych zaangażowana była Rada Pedagogiczna oraz uczniowie. Część nauczycieli w ramach godzin wychowawczych przeprowadziło zajęcia antydyskryminacyjne. Zajęcia były realizowane głównie z koordynatorem (prace plastyczne, quizy, pogadanki, indywidualne konsultacje) m.in. na lekcjach wiedzy o społeczeństwie oraz zastępstwach w innych klasach.



## SUKCESY

Zdobycie zaufania pojedynczych jednostek (uczniowie nie są ananimowi, potrafią powiedzieć nauczycielowi znacznie więcej np. o problemach, o których nie mówią rodzicom). Pozytywne reakcje rodziców oraz uczniów.

Uczniowie zrozumieli, że więcej ich łączy niż dzieli i mogą wspólnie podejmować wiele działań mimo różnic językowych i kulturowych. Poczuli się wspólnotą.

## REKOMENDACJE

- Realizacja zadań odwołujących się do wspólnych wartości i tego, co nas łączy, a nie tego, co dzieli. Myślenie integracją – co jest wspólne, a nie podkreślanie różnic.
- Wskazanie, że różnice mogą być elementem budowania wyjątkowości grupy. Nie dzielą, ale mogą połączyć. Poprzez odwołanie do pewnej wspólnoty wartości mimo odmienności kultur.
- Budowanie zespołowości, praca w mieszanych grupach, uwspólnianie potrzeb obu grup, wyjście z propozycją wypracowania wspólnych zasad, działań, propozycji (np. językowych: jak się zwracać, jakich zdrobnień używać itd).
- Konieczne jest trwałe realizowanie podobnych działań, nie tylko w formie wydarzeń, ale regularnych warsztatów, spotkań. Podkreślanie, że integracja jest wspólną sprawą. I będzie miała wpływ na relacje.

# Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Rękusach

województwo warmińsko-mazurskie

## NAZWA PROJEKTU

### **Pokonujemy bariery**

## PODŁOŻE

Część dzieci boryka się z wieloma formami dyskryminacji z powodu: biedy, pochodzenia, religii, dysfunkcji fizycznych i psychicznych. Uczniowie mają niską samoocenę, czują brak perspektywy na przyszłość w ich sytuacji materialnej i rodzinnej, poczucie, że są osobami „gorszymi, nic niewartymi i skazanymi na patologię” (uczniowie ze środowiska wiejskiego, z rodzin alkoholowych i przemocowych, z domu dziecka, z niepełnosprawnościami); trudności w wytworzeniu w sobie umiejętności właściwego zachowania się wobec osób z niepełnosprawnościami.

## CELE

- Uświadomienie uczniom, że środowisko, w jakim żyją oraz problemy rodzinne, z którymi się borykają, to nie wyrok, a trudność, która nie musi ich definiować i którą można przekuć w sukces.
- Uczenie otwartych i pełnych szacunku form zachowywania się wobec osób z niepełnosprawnościami.
- Wzmocnienie w osobach z niepełnosprawnościami poczucia, że mimo swoich niepełnosprawności są wartościowymi ludźmi i mają wiele do zaoferowania innym.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

1. Spotkanie informacyjne na Radzie Pedagogicznej.
2. Przygotowanie warsztatów (quizey, pogadanki, filmy).
3. Warsztaty: Europejski Dzień Walki z Dyskryminacją Osób Niepełnosprawnych.
4. Przeprowadzenie happeningu dla uczniów całej szkoły „Tak dla równego traktowania”.  
Uczniowie podczas happeningu przypinali zawieszki ze swoim imieniem do przygotowanego „Drzewa tolerancji”, czym w sposób symboliczny deklarowali dołączenie do grona uczniów, chcących tworzyć szkołę tolerancyjną, bez przemocy i dyskryminacji.
5. Przygotowanie i publikacja wyników sondy: ustalenie pytań, nagrania, montaż. Sonda o równym traktowaniu i dyskryminacji. Uczniowie przygotowują pytania dotyczące tolerancji, dyskryminacji, równego traktowania i przeprowadzają sondę wśród uczniów, nauczycieli i pracowników szkoły. Odpowiedzi nagrywają i publikują na stronach szkoły (FB, www).
6. Festiwal Równego Traktowania – Festiwal Sztuki „Równość”. Uczniowie przygotowują występ (piosenka, wiersz, taniec itp.) o tematyce tolerancji, przeciwdziałaniu dyskryminacji. Prezentują się podczas szkolnego festiwalu. Przedstawienie prac uczniów i ich omówienie na forum szkoły; występy artystyczne poszczególnych grup uczniów; wykonanie wspólnego zdjęcia w postaci żywego słowa – RÓWNOŚĆ).





## SUKCESY

- Uczniowie poszerzyli wiedzę dotyczącą zachowania wobec osób z niepełnosprawnościami.
- Zwiększyli świadomość, że wszyscy ludzie, bez względu na wygląd, zainteresowania, wiarę, zasługują na szacunek i akceptację.
- Podnieśli poziom samoakceptacji i poczucia własnej wartości.
- Zrozumieli, że w grupie jest duży potencjał sprawczości i że razem mogą wiele osiągnąć. I to, co wydaje się ograniczeniem, może stać się siłą grupy.



## REKOMENDACJE

- Poszukiwanie różnych form pozalekcyjnych na realizowanie działań antydyskryminacyjnych.
- Odwoływanie się w pracy do pozawerbalnych form ekspresji (co daje przestrzeń do mówienia o rzeczach trudnych). Odwoływanie się do takich działań, które dają poczucie sprawczości, a jednocześnie są unikatowe (nie robili tego do tej pory). Podkreślamy w ten sposób wyjątkowość akcji, ale przez to – i temat i proces stają się wyjątkowe, a przez to zapamiętywalne.
- Zaangażowanie młodzieży w proces wymyślania i tworzenia działań angażujących społeczność (traktują wtedy cały proces jako swój, nienarzucony z góry).



# Uniwersyteckie I Liceum Ogólnokształcące

## im. Juliusza Słowackiego w Chorzowie

województwo śląskie

Nazwa projektu

### Projekt Edukacyjny Szkoły Równego Traktowania

#### PODŁOŻE

Potrzeba wyposażenia młodzieży w wiedzę z zakresu podstawowych umiejętności oraz wychowanie do odpowiednich postaw oraz praktycznego działania w sytuacji zagrożenia otwartości, wyrozumiałości i tolerancji. Wyposażymy młode osoby w narzędzia pozwalające im reagować, zapobiegać, informować i wdrażać działania zapobiegające dyskryminacji, jednocześnie tworząc przyjazną atmosferę dla odmienności i równoprawnego współuczestniczenia w środowisku lokalnym wielu grup, osób, narodowości.

#### CELE

Uświadomienie młodemu pokoleniu procesu zmian w społeczności lokalnej związanych z migracjami, wielokulturowością i istniejącymi problemami z tym związanymi oraz wspieranie w zrozumieniu tego procesu.

Powstanie grupy liderów społecznych, którzy zaczną działać i zmieniać świadomość innych młodych członków społeczeństwa, a w razie niepokojących okoliczności będą potrafili zapobiec eskalacji złych praktyk.

#### OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

Panel dyskusyjny (konferencja): Uchodźcy jako okoliczność dydaktyczna w procesie wychowawczym.

#### Program

1. Nauczyciel Uniwersyteckiego I Liceum Ogólnokształcącego im. J. Słowackiego w Chorzowie „Temat Uchodźcy. Dobre praktyki szkolne”
2. Przedstawiciel Urzędu Miasta Chorzowa „Sprawozdanie z przeżycia w czasie wojny. Losy śląskiego uchodźcy 1939-1947”
3. Specjalista IPN „Henryk Sławik 1894-1944”
4. Nauczyciel Uniwersyteckiego I Liceum Ogólnokształcącego im. J. Słowackiego w Chorzowie „Wszystkie dzieci Maharadży”
5. Przedstawicielka Międzynarodowego Centrum Nauczania o Auschwitz „Żydzi w Armii gen. Władysława Andersa”
6. Nauczyciel Uniwersyteckiego I Liceum Ogólnokształcącego im. J. Słowackiego w Chorzowie „Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.”
7. Przedstawicielka Regionalnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Katowicach „Uchodźcy w edukacji szkolnej”
8. Przedstawicielka AI „Metoda projektowa w edukacji obywatelskiej”



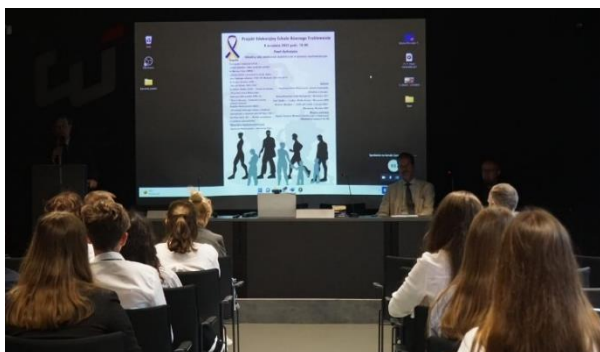
A ponadto warsztaty antydyskryminacyjne przeprowadzone przez edukatorkę Muzeum Żydów Polskich POLIN, zwiedzanie wystawy Śląskiego Centrum Wolności i Solidarności w aspekcie uchodźstwa, krótka uroczystość pod pomnikiem pamięci w Śląskim Centrum Wolności i Solidarności.

#### SUKCESY

- Gotowość młodzieży do przystąpienia do grupy młodych aktywnych przedstawicieli Szkoły Równego Traktowania w środowisku szkolnym.
- Zainteresowanie i zaktywizowanie młodzieży do pracy nad tematyką praw człowieka w naszej szkole.
- Zorganizowanie całego spotkania z udziałem wielu panelistów, w którym udział wzięli: młodzież szkolna, nauczyciele i pedagodzy, lokalni edukatorzy, pracownicy IPN, Muzeum Żydów Polskich POLIN w Warszawie, Śląskiego Centrum Wolności i Solidarności w Katowicach, a także przedstawicielka Międzynarodowego Centrum Nauczania o Auschwitz i Holokauście. Organizacja spotkania była wydarzeniem, dyskutowanym i komentowanym lokalnie.

#### REKOMENDACJE

- Naszym zadaniem jest aktywizowanie młodzieży, zapobieganie dyskryminacji w szkole. Ona może się zadziać na poziomie klasy lub szkoły, ale też na poziomie społeczności lokalnej. Przejawy tej dyskryminacji mogą być podobne, chociaż podłoże bywa różne. Warto edukować, by młodzież miała świadomość, czego w zakresie dyskryminacji może się spodziewać zarówno w skali makro, jak i mikro.
- Obok rozwiązań na poziomie relacji szkolnych i rówieśniczych szukać rozwiązań na poziomie lokalnym – społeczności i grup. Tym bardziej, że historia ma swoje przykłady, jak daleko i jak silnie dyskryminacja sięgała i sięga nadal. To daje perspektywę do spojrzenia na obecne problemy dyskryminacyjne.
- Rekomendacją nadrzędną wydaje się budowanie sieci wsparcia zarówno wśród młodzieży, jak i społeczności lokalnej – w celu informowania, profilaktyki, opowiadania o narzędziach, uwrażliwiania na problem, szukania sprzymierzeńców, ale też konkretnych rozwiązań.



# Międzynarodowe Liceum Ogólnokształcące Paderewski w Lublinie

województwo lubelskie

## NAZWA PROJEKTU

### Świadoma szkoła równości

## PODŁOŻE

Główną potrzebą jest wzmocnienie świadomości i wiedzy dot. dyskryminacji, co z kolei wpłynie na postawy tolerancji uczniów oraz aktywnego przeciwstawiania się nierównościami; analiza potrzeb została przeprowadzona w zespole wychowawców na podstawie pojawiających się w klasach trudności oraz rozmów z uczniami.

## CELE

- wyposażenie uczniów w wiedzę dotyczącą praw oraz przejawów mikrodyskryminacji oraz uświadomienie im ich konsekwencji zarówno dla sprawcy, jak i dla ofiary;
- postawa odwagi w reagowaniu na przejawy dyskryminacji, aktywne przeciwstawianie się nierównościami;
- stworzenie w szkole atmosfery szacunku, wolności i poczucia sprawczości;
- wzmocnienie świadomości i wiedzy dotyczących dyskryminacji;
- wzmocnienie postawy tolerancji uczniów oraz aktywnego przeciwstawiania się nierównościami.

## Opis podjętych działań

- (1) Debata oxfordzka, której inicjatorami i twórcami tezy byli uczniowie z kółka debat oxfordzkich, pt. „Nauczyciele mają realny wpływ na dyskryminacje w szkole”, (cel: poznanie głównych argumentów za i przeciw, żeby pokazać punkt widzenia, z którym mogą się często spotkać w przestrzeni publicznej).
- (2) Lekcje wychowawcze w oparciu o wnioski i tezy z debaty oxfordzkiej. Najważniejsze argumenty zwycięskiej drużyny:
  - zadaniem wszystkich pracowników i pracowniczek szkoły jest zapewnienie poczucia bezpieczeństwa wszystkim osobom uczącym się;
  - wspieranie prawidłowego rozwoju emocjonalnego i społecznego ucznia i uczennicy, a więc także edukowanie o dyskryminacji i jej zapobieganie jest zadaniem nauczycieli i nauczycielek oraz wychowawców i wychowawczyń;
  - Nauczyciele są blisko uczniów, tworzą z nimi rodzaj wspólnoty, a więc mają szansę na obserwację ich rozwoju, a także reagowania na wszelkie przejawy ich krzywdzenia (także przez siebie nawzajem). Brak właściwej reakcji sprawia, że młodzież zostaje sama ze swoimi problemami;
  - Nauczyciele mogą ignorować dyskryminację – jej ignorowanie to również realny wpływ, tyle, że negatywny. Brak reakcji to również reakcja.
  - Nauczyciele mogą edukować o dyskryminacji, a edukacja to bardzo realny wpływ.





- (3) Szkolenie dla rady pedagogicznej poświęcone różnym formom wykluczenia oraz wpływowi grupy na dyskryminację.
- (4) Organizacja przez samorząd szkolny wydarzenia: Tęczowy piątek.
- (5) Przeprowadzenie dla całej społeczności szkolnej wykładu/warsztatów dot. języka inkluzywnego. W spotkaniach wzięli udział wszyscy uczniowie w podziale na roczniki (ok. 350 uczniów). Uczniowie byli bardzo aktywni i zadawali wiele pytań, co świadczy nie tylko o zainteresowaniu tematem, ale też o braku informacji/wiedzy na ten temat wśród młodych ludzi.

## SUKCESY

- Udały się działania zainicjowane przez uczniów: debata i Tęczowy piątek. To oni wymyślili, w jakim kontekście chcą rozmawiać na temat równości, jakie tematy chcą podejmować i jakie działania.
- Udało się wdrożyć długofalowe działania dzięki otwartości całego grona pedagogicznego oraz wspólnie promowanym wartościom – tolerancji, otwartości i równości.
- Wprowadzenie zajęć z edukacji równościowej, które prowadzi wykwalifikowana osoba.
- Włączenie się samorządu szkolnego i samych uczniów w działania szkoły na rzecz równości – cała społeczność szkolna chce być szkołą równości, szkołą bezpieczną: są z tego dumni i chcą to podkreślać i dbać o realizację mniejszych działań w tym temacie.



## REKOMENDACJE

- Angażowanie młodzieży w poszukiwanie rozwiązań i działań, które są im bliskie (np. prorozwojowe jak debata), co jednocześnie angażuje ich w cały proces uczenia się i wdrażania działań antydyskryminacyjnych.
- Stworzenie katalogu działań, jakie w ciągu roku szkolnego można podjąć w ramach działań antydyskryminacyjnych.
- Angażowanie społeczności, co przekłada się na trwałe, a nie jednorazowy efekt działań.
- Uświadamianie, że trwała praca z młodzieżą i gronem pedagogicznym tworzy szkołę przyjazną dla całej społeczności.
- Realizowanie działań antydyskryminacyjnych – małymi krokami. Nie trzeba wielkich wydarzeń by osiągnąć cel. Ciekawe, regularne działania na mniejszą skalę porządkują wiedzę, dają poczucie wagi problemu, ale jednocześnie stabilnej obecności w procesie edukacji w szkole.



# Zespół Szkół w Krzepicach

województwo śląskie

Nazwa projektu

**Toleruję – nie dyskryminuję. Kampania informacyjna**

## PODŁOŻE

Projekt i działania w nim zawarte oparte zostały na wynikach ankiety przeprowadzonej wśród uczniów klas drugich liceum ogólnokształcącego Zespołu Szkół w Krzepicach. Ponadto diagnoza potrzeb wynikała z obserwacji nauczycieli i pedagoga szkolnego oraz z rozmów indywidualnych z uczniami. Potrzeba realizacji projektu wynikała również ze szczególnej sytuacji w szkole, w której pojawili się młodzi ludzie pochodzenia ukraińskiego i osoba z niepełnosprawnością.

Realizacja projektu pomoże uwrażliwić uczniów na problem równego traktowania i tolerancji.

## CELE

1. Poznanie i zrozumienie problematyki dyskryminacji i jej przeciwdziałanie wśród młodzieży.
2. Analiza potencjalnych zagrożeń i punktów zapalnych, próba ich definicji i opracowanie planów zapobiegawczych w oparciu o zasady antydyskryminacyjne.
3. Uwrażliwienie na problemy uchodźców i konieczność rozumienia różnorodności.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

- Warsztaty dla uczniów, mające na celu wyjaśnienie: czym jest dyskryminacja, jakie są jej rodzaje oraz jak jej przeciwdziałać.
- Ankieta ukazująca, jakie obszary dyskryminacji lub nierównego traktowania dotyczą uczniów szkoły.
- Prezentacja refleksji, doświadczenia związanego z dyskryminacją, propozycji, jak z nią walczyć w formie plakatów, wierszy, tekstów literackich.
- Kampania informacyjna, w której wykorzystane zostały przygotowane przez uczniów materiały.
- Popularyzowane na terenie szkoły, w internecie oraz w formie ulotek i plakatów na terenie miasta Krzepice.



## SUKCESY

Największym sukcesem projektu jest zaangażowanie uczniów, którzy poświęcili dużo czasu, aby wykonać plakaty, hasła, ich twórczość stanowi najwyższą wartość.

Zbudowanie poczucia sprawczości i zespołowości. Młodzi ludzie zrozumieli, że tworzą społeczność, która aktywnie może się włączyć w budowanie zasad funkcjonowania tej społeczności. Bez względu na dzielące ich różnice.



# III Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Mistrzostwa Sportowego im. Zbigniewa Herberta w Zespole Szkół nr 3 w Żorach województwo śląskie

Nazwa projektu

**Tu i teraz tworzymy razem rzeczywistość**

## PODŁOŻE

Stanowcze, jednoznaczne reagowanie na wszelkie przejawy dyskryminacji, nazywanie tych sytuacji po imieniu. Zachęcanie także do tego, aby nie bać się słowa „dyskryminacja”.

## CELE

1. Umożliwienie nauczycielkom i nauczycielom dokształcania się i szkolenie w zakresie antydyskryminacji, ale też w ramach Wewnątrzszkolnego Doskonalenia Nauczycieli.
2. Wdrożenie konkretnych działań antydyskryminacyjnych na poziomie szkoły: lekcje wychowawcze, zajęcia pozalekcyjne na temat stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji oraz zależności między nimi (tzw. łańcuch dyskryminacji).
3. Włączanie przeciwdziałania stereotypom do różnych zajęć i przedmiotów (jako stały element edukacji).
4. Poprawa świadomości społeczności lokalnej.
5. Aktywizowanie społeczne w różnych formach, którego podstawą była idea edukacji antydyskryminacyjnej.
6. Kreowanie przestrzeni lokalnej.



## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

- **Mural „Uliczna galeria”** prac, projektów, rysunków wyłonionych w ramach szkolnego konkursu, podejmujący temat równości, szacunku, przyjaźni, godności, mowy nienawiści. Mural znajduje się obok Komendy Miejskiej Policji (przebiega wzdłuż muru miejska udostępniona przez Urząd Miasta).
- W centralnej części 20-metrowego muru umieszczona została podobizna patrona szkoły Zbigniewa Herberta i cytata „Tworzyć świat (...) na miarę człowieka – jego zdolności, rozumienia i wrażliwości”.
- W wykonanie projektu zaangażowane były: młodzież z Zespołu Szkół, Komenda Miejska Policji, Urząd Miasta, Zespół Szkół Specjalnych w Żorach, Centrum Inicjatyw Społecznych oraz Stowarzyszenie Międzykulturowe „Maloka”.

## SUKCESY

Mural miał istnieć tylko przez kilka tygodni, okazało się jednak, że urzędnicy nie chcą i nie zamierzają go zamalowywać. Bardzo głośno było w mieście o treściach, które pojawiły się na murze: równości, solidarności w kontekście Ukrainy, wolności, jedności i różnorodności.

Środowisko lokalne zaakceptowało taki przejaw inwencji twórczej i edukacyjnej. Mural pozostał.

Biorąc pod uwagę, że jest on elementem ogrodzenia budynku policji, to wydaje się niezwykle, ale też symptomatyczne. To znaczy, że pewne wartości mogą być i powinny być wspólne.



Wraz z instalacją pojawiło się wiele słów potwierdzających właściwość i celowość podjętych działań w czasach, kiedy mierzymy się z mową nienawiści i szykanami.

Sukcesem był także fakt promowania twórczości patrona naszej szkoły Zbigniewa Herberta, który nadal w powszechnym odbiorze jest traktowany jako zbyt trudny, zbyt intelektualny, przez co na swój sposób doświadcza czytelniczej dyskryminacji.

#### REKOMENDACJE

- Budowanie otwartości na inność i wielokulturowość z zaangażowaniem społeczności lokalnej. Z naszego punktu widzenia, to są często obawy czysto wewnętrzne, że się nie uda lub ktoś nie będzie zainteresowany. Rozumiejąc lokalne uwarunkowania jesteśmy za szerokim informowaniem o konieczności wdrażania edukacji antydyskryminacyjnej. Ale też treści antydyskryminacyjnych (hasła, pojęcia, cytaty).
- Z pewnością naszą rekomendacją jest też to, że warto w edukacji w tym obszarze nie odwoływać się tylko do standardowych metod pracy (warsztaty), ale wykorzystywać techniki, które mogą zainteresować młodych, przez co większą uwagę zwrócą na prezentowane treści. To oczywiście wymaga większego zaangażowania, ale daje dużo większy efekt. Młodzież nie tylko świadomie interpretuje, ale też samodzielnie tworzy treści i obrazy – zastanawiając się i analizując, co faktycznie jest dla nich ważne, co ich dotyka, co jest lub może stać się problemem w środowisku szkolnym i lokalnym.



# VI Liceum im. Bolesława Prusa we Wrocławiu

województwo dolnośląskie

## NAZWA PROJEKTU

**Wartość otwartości: mówimy nie mowie nienawiści**

## PODŁOŻE

W bieżącym roku w szkole pojawiła się większa liczba osób pochodzenia ukraińskiego. Na terenie szkoły pojawiły się niepokojące napisy, na które trzeba było zareagować.

## CELE

- Zwiększenie aktywności społeczności szkolnej.
- Pogłębienie wiedzy w zakresie tego, co to jest mowa nienawiści, stereotyp, dyskryminacja.
- Wypracowanie mechanizmów przeciwdziałania, które będą stosowane na terenie szkoły.
- Budowanie postawy tolerancji.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

- Zorganizowaliśmy w naszej szkole Festiwal Tolerancji. Uczniowie klas pierwszych uczestniczyli w krótkich warsztatach antydyskryminacyjnych, które najpierw prowadził nauczyciel, a potem oni dla swoich koleżanek i kolegów.
- Uczniowie wzięli udział w kreatywnych warsztatach w Muzeum Etnograficznym oraz w Dzielnicy Czterech Świątyń. Potem grupa projektowa wchodziła do konkretnych klas z przygotowanymi przez siebie warsztatami na temat wielokulturowości. Zostały zorganizowane konkursy dla uczniów np. na hasła przeciw mowie nienawiści oraz na logo projektu. Uczniowie kręcili filmy.
- Rozpoczęliśmy projekty międzynarodowe ze szkołami z zagranicy.

## SUKCESY

Poprawiła się sytuacja uczniów cudzoziemskich w szkole, przejawy nietolerancji wobec nich się nie powtórzyły. Polscy uczniowie im pomagają. Zmieniła się postawa uczniów, która jest widoczna w ankietach.

## REKOMENDACJE

Większa otwartość na osoby związane z innymi kulturami. Oswajanie społeczności szkolnej z faktem, że coraz częściej będą się pojawiać osoby o innym kolorze skóry, mówiące w innym języku, wychowane w innej kulturze.

Podnoszenie faktu, że wielokulturowość jest zaletą, tworzy wartość dodaną w społeczności – nie jest czymś negatywnym, a wręcz przeciwnie: buduje atmosferę otwartości i akceptacji, wzmacnia naszą wiedzę o społecznościach z innych części świata, dzięki czemu wzmacniamy swój potencjał.

Włączenie warsztatów antydyskryminacyjnych jako stałego elementu pracy z młodzieżą, a nie jednorazowego wydarzenia przy okazji wydarzeń lub projektów. Tym bardziej, że problemy społeczności uchodźczych nie znikną, a młodzież powinna być na nie przygotowana. Ale też powinna uczyć się, jak traktować je jako element ich codzienności, a nie coś nadzwyczajnego.

# VIII Liceum Ogólnokształcące Samorządowe w Częstochowie

województwo śląskie

## NAZWA PROJEKTU

**Wszystko nas łączy – nic nas nie dzieli**

## PODŁOŻE

Agresja Rosji na Ukrainę spowodowała napływ uchodźców do Polski. W naszej szkole pojawiły się dzieci ukraińskie, które zostały zapisane do polskich klas oraz powstał ukraiński oddział przygotowawczy. Obserwacje, indywidualne rozmowy oraz przeprowadzone w szkole anonimowe ankiety ukazały nam problem, związany z potrzebą integracji i włączenia dzieci ukraińskich w społeczność szkolną. Chcąc uniknąć dyskryminacji i przejawów ksenofobii, wynikających z odmienności kulturowych i nieznajomości języka, postanowiliśmy stworzyć projekt mający na celu ułatwienie młodzieży polskiej i ukraińskiej wzajemne poznanie się i nawiązanie przyjaźni.

## CELE

- Wzajemne poznanie się młodzieży polskiej i ukraińskiej.
- Integracja całej społeczności szkolnej.
- Uniknięcie przejawów nietolerancji.
- Akceptacja szeroko rozumianej odmienności.
- Wspólne spędzanie czasu – nawiązanie i zacieśnianie więzi.
- Podniesienie świadomości dotyczącej konieczności akceptacji dla odmienności i poszerzenia przestrzeni dla integracji pomimo różnic kulturowych.
- Podniesienie wiedzy o możliwych narzędziach antydyskryminacyjnych i edukacji w tym zakresie.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

W ramach projektu zorganizowaliśmy cykl spotkań młodzieży polskiej i ukraińskiej, które przeprowadziliśmy według pięciu bloków tematycznych:

1. Tradycje, zwyczaje, obrzędowość w naszych kulturach.
2. Kuchnia polska, kuchnia ukraińska – nasze smaki.
3. Pasje i zainteresowania – kreatywne spotkania literackie i kulturalne.
4. Jesteśmy razem! – gra trenowa.
5. Inni, a jednak tacy sami – gry i zabawy w ogrodzie szkolnym.

Dodatkowo została zorganizowana wycieczka po Częstochowie i na Jasną Górę, w której uczestniczyli również uczniowie oddziałów przygotowawczych z innych szkół w Częstochowie oraz młodzież polska.

## SUKCESY

Integracja, wzajemne poznanie polskiej i ukraińskiej młodzieży. Tworzenie małych grup i par wspierających włączenie uczniów z Ukrainy w polskie klasy. Stworzenie odpowiednich warunków do wzajemnego poznania się, integracji młodzieży polskiej i ukraińskiej, a także przeciwdziałanie jakimkolwiek przejawom dyskryminacji na tle narodowościowym i kulturowym.

## REKOMENDACJE

1. Tworzenie przestrzeni do poznawania się grup odmiennych kulturowo. W klasach będzie przybywać osób odmiennych narodowościowo. Trzeba przygotować młodzież na ich przyjęcie

(katalog postaw, rekomendacje dotyczące integracji w klasie i szkole, otwarcie na różnorodność jako wartości dodanej w grupie).

2. Większe angażowanie grup młodzieży z Ukrainy do działań szkolnych.
3. Tworzenie zespołów mieszanych, gdzie widać wspólnotę postrzegania świata, wartości i emocji. Grupę łączy wspólnota działania (wspólny cel, zadanie), nie różnice.
4. Budowanie integracji nie tylko na poziomie klasy, lecz także szkoły i środowiska lokalnego.
5. Konieczne angażowanie na rzecz zwiększonej integracji środowiska lokalnego. Nie tylko opiekowanie się uchodźcami, ale także poznanie ich potrzeb. Dążenie do roli gospodarza wydarzeń, a nie tylko gościa.
6. Większe otwarcie na potrzeby społeczności ukraińskiej. Nie „projektowanie” pomocy według naszych wyobrażeń, ale pytanie o potrzeby i zakres wsparcia.

## Pasje i zainteresowania – kreatywne spotkania literackie i kulturalne



## Inni, a jednak tacy sami – gry i zabawy w ogrodzie szkolnym





# Dwujęzyczne Liceum Uniwersyteckie w Rzeszowie

województwo podkarpackie

## NAZWA PROJEKTU

### Żywa Biblioteka

## PODŁOŻE

Wyzwaniem jest obecność najczęściej krzywdzących stereotypów, potrzebą – koniecznością ich wskazania i usunięcia. Główną ideą projektu jest propagowanie wartości takich jak otwartość, różnorodność i prawa człowieka. Nie zdajemy sobie sprawy, jak często ulegamy stereotypom myślenia, chociaż wydaje nam się, że tacy nie jesteśmy. Ale wpadamy w stereotyp myślenia „co wypada, a co nie”, co jest „normalne”, a co nie przystoi. Lub odbiega od „normy”, co nikt nie wie, kto ją ustalił.

Przykłady? Nauczyciel z zespołem Aspergera, były narkoman, osoba aseksualna, wegetarianka, osoba niewierząca – to tylko niektóre z tytułów, jakie pojawiły się w Żywej Bibliotece. Te osoby (żywe książki) dotknęło to, co nazywamy dyskryminacją. Jak widać niektóre przykłady są bardzo nieoczywiste. Ale ich historie, a właściwie konsekwencje opisanych zdarzeń – to podłoże tego projektu.

## CELE

- Zrozumienie, przyjęcie na chwilę perspektywy innego, szansa na refleksję nad własnym postrzeganiem ludzi, zmiana sposobu myślenia i wypowiedania się.
- Tworzenie przestrzeni dialogu i porozumienia.
- Działanie na rzecz poszanowania praw człowieka.
- Przekazywanie wiedzy i doświadczenia osób narażonych na dyskryminację, stereotypizację, uprzedzenia, wykluczenie.
- Kształtowanie postaw otwartości i akceptacji wobec inności.

## OPIS PODJĘTYCH DZIAŁAŃ

Żywa Biblioteka to wyjątkowy międzynarodowy projekt edukacyjny, który polega na osobistej rozmowie z przedstawicielami grup spotykających się ze stereotypami, uprzedzeniami i dyskryminacją. W tym jednym dniu to ludzie są Książkami, a Czytelnik może czytać z nich jak z otwartej książki w myśl zasady, że nie ocenia się książki po okładce.

Projekt zainicjowany w 2000 r. w Danii obecnie jest realizowany w ponad 80 krajach na całym świecie.

Zgodnie z zasadami Żywej Biblioteki:

- Książkami są ludzie, którzy doświadczyli społecznego stereotypu.
- Książkę można wypożyczyć do rozmowy i zadać jej w tym czasie nawet trudne pytania.

Projekt realizowany przez Dwujęzyczne Liceum Uniwersyteckie w Rzeszowie, we współpracy

z Teatrem Maska, Rzeszowską Radą Młodzieży, studentami i studentkami NAWA (Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej) z Ukrainy i Białorusi oraz innymi zaangażowanymi osobami.

Projekt został objęty honorowym patronatem Prezydenta Miasta Rzeszowa i Rzecznika Praw Obywatelskich.

ŻYWA BIBLIOTEKA

29 X  
2022

14:00  
-  
19:00

DWUJĘZYCZNE  
LICEUM  
UNIWERSYTECKIE  
UL. A. TOWARNICKIEGO 3

OBALIMY STEREOTYPY  
ROZMOWA PO ROZMOWIE

Dwujęzyczne  
Liceum Uniwersyteckie

Żywa Biblioteka  
Rzeszów

## SUKCESY

Sukcesem jest skala, w jakiej odbył się ten projekt: (40 żywych Książek, 50 wolontariuszy, ponad 100 czytelników). Rzeszów jest tradycyjny, tutaj rzadko rozmawia się o dyskryminacjach czy wykluczeniu. Uważa się, że lokalnie nie ma takich problemów i niewiele osób to w ogóle obchodzi.

Projekt dał impuls do rozmowy i trwa nadal. Każdy, kto należy do grupy obarczonej stereotypami lub narażonej na dyskryminację, spotykający się na co dzień z przejawami nietolerancji i pragnący temu przeciwdziałać – może się do niego zgłaszać. Rozszerzamy Żywą Bibliotekę o osoby otwarte na różnorodność, dla których ważne są prawa człowieka, lubiące rozmawiać i dzielić się swoimi doświadczeniami. Rośnie liczba osób chętnych do współpracy przy realizacji kolejnych edycji.

*Z doświadczeń innych żywych bibliotek – czytelnicy deklarują przynajmniej częściowe odejście od stereotypów, zaczynają widzieć konkretne osoby, a nie ideologie, co ma konkretny wymiar antydyskryminacyjny.*

## REKOMENDACJE

- Stworzenie katalogu stereotypów, co pozwoli na ich rozpoznawanie (każda społeczność mierzy się z innymi stereotypami). To pozwoli opisać problem, ale jednocześnie zwrócić uwagę, co cechuje taki stereotyp i opracować plan działania, jak jemu zapobiegać. Było za mało czasu (ale też przestrzeni), by taki katalog stworzyć, ale wydaje się to najważniejszą rekomendacją z tej realizacji.
- Przełamywanie stereotypów u osób, które z założenia powinny mieć postawę wspierającą: pedagogów, psychologów, osób doświadczających dyskryminacji. Warto się zastanowić nad tworzeniem serii warsztatów z wykorzystaniem materiałów/opowieści „żywych książek”. Uświadomienie, że dyskryminacja jest tuż obok i że trzeba o niej rozmawiać, bo problem sam nie zniknie.



## Podsumowanie

Gdy przyjrzymy się projektom zrealizowanym przez uczestników i uczestniczki III edycji Szkoły Równego Traktowania, możemy przekonać się, że dyskryminacja niejedno ma imię. Bez względu na to, jak będziemy opisywać dyskryminację, specyfika każdej szkoły jest inna, stąd też inne są sposoby reakcji, chociaż narzędzia podobne. Inne też jest patrzenie i sposób angażowania społeczności.

Każda szkoła inaczej definiuje swoje problemy, a na czoło wybijają się problemy często przez inne placówki niedostrzegane (np. dyskryminacja uczniów i uczennic dobrze uczących się). Tak zdefiniowana forma dyskryminacji może być inspiracją dla innych, jak rozwiązywać taki problem, a jednocześnie, że warto dość głęboko wniknąć w specyfikę relacji w szkole, by móc reagować na sytuacje faktycznie dla danej placówki ważne. Wspólna praca nad problemem stwarza całej społeczności możliwość przepracowania konkretnego problemu, uwrażliwienia na sytuację osób dyskryminowanych, ale też stworzenia katalogu działań, które działania niepożądane pomogą wyeliminować.

Wszyscy koordynatorzy projektów i ich pomysłodawcy starali się, by forma podjętych realizacji była ciekawa, atrakcyjna i co najczęściej się powtarza – angażująca (mural, Żywa Biblioteka, rozmaite przejawy aktywności artystycznej). Wielokrotnie w rekomendacjach podkreślano, że przedstawienie atrakcyjnej formuły działań, która jest bliska stylistyce młodzieżowej, odbiega od czysto szkolnych metod realizacji, stwarza przestrzeń do większego zaangażowania społeczności uczniowskiej, która zarówno formę, jak i treść potraktuje jako swoją. Tym samym, będzie bardziej zaangażowana i sama będzie czuwać nad przestrzeganiem zasad, których staje się autorem.

Wielokrotnie przewija się w rekomendacjach konieczność czy też potrzeba stworzenia Kodeksu Równego Traktowania dla szkoły, rekomendacji dotyczących zachowań antydyskryminacyjnych, często z odwołaniem się do Katalogu Działań Dyskryminacyjnych (zdiagnozowanie problemów). O ile są to sygnały, które mówią o takich potrzebach, to większość uczestników i uczestniczek po prostu wdraża je w życie, traktując jako naturalny element nie tylko konkretnego projektu, lecz także działań antydyskryminacyjnych podejmowanych w szkole. Do wielu osób dociera świadomość, że nawet najgłębiej ukryte trudności wcześniej czy później powodują w szkole ogromny problem. Tym głębszy, im głębiej był on ukryty do tej pory. Co ważne – uczestnicy i uczestniczki podkreślają, że działanie nie kończy się na stworzeniu Kodeksu Równego Traktowania. Ten kodeks po prostu trzeba codziennie wdrażać w życie. Powinien być stałym wyznacznikiem budowania zdrowych relacji w szkole.

Kluczową rekomendacją uczestników i uczestniczek Szkoły Równego Traktowania jest konieczność włączenia działań antydyskryminacyjnych do stałych działań edukacyjnych w szkole. Podkreślano, że działania te nie powinny mieć charakteru jednorazowego, lecz przybierać formę stałej pracy z młodzieżą. To wskazuje na fakt, że szkoła autentycznie dba o dobre relacje wśród społeczności szkolnej, jednoznacznie zabezpiecza podstawowe prawa każdej osoby uczącej się – by czuła się w szkole bezpiecznie, traktowana z godnością, z gwarancją do bycia sobą. Uczestnicy i uczestniczki podkreślają, że dzięki temu uczniowie i uczennice uwrażliwiają się na temat, odpowiedzialność za dobre relacje i zabezpieczenie praw jednostki traktują jako coś naturalnego, a co najważniejsze czują się autorami wprowadzonych zasad. Tym bardziej zależy im na ich przestrzeganiu.

Wydaje się to jednym z ważniejszych postulatów. Postulatu, który powtarzany był w trakcie całego cyklu edukacyjnego. To na nauczycielach ciąży obowiązek obserwowania, reagowania, edukacji, jednak nie stwarza się warunków, by mogły się one odbywać. To nie pojedyncze osoby, ale cała społeczność szkolna powinna wziąć odpowiedzialność za wdrażanie działań antydyskryminacyjnych, a różne formy edukacji antydyskryminacyjnej powinny być stałym elementem aktywności uczniów

i uczennic. Tym bardziej cieszy nas, że w wielu szkołach ten proces jest ciągły, a przynajmniej rozplanowany na cały rok szkolny z konkretnymi działaniami.

I nie mniej ważna kwestia, jaką jest wsparcie nauczycieli. Oczekuje się, że nauczyciel: *powinien, musi, ma obowiązek*. Skoro jest w szkole, widzi uczniów codziennie, powinien być pierwszym „bezpiecznikiem”, reagującym na sytuacje kryzysowe. Problem w tym, że takich sytuacji jest wiele. I nie dotyczą one tylko dyskryminacji, ale np. zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży. Tutaj nauczyciele też *powinni* albo *muszą*. Często się zapomina, że aby to robili, muszą mieć narzędzia. Muszą je poznać, wiedzieć, jak je wdrażać. Ale potrzebują też wsparcia na poziomie emocjonalnym, by móc podjąć takie interwencje. Uważamy za słuszny postulat, aby do realizacji programu Szkoły Równego Traktowania angażować więcej niż jedną osobę ze szkoły, by grupa sama dla siebie była oparciem. Jednocześnie konieczne jest wskazywanie osób, instytucji, podmiotów, które pomocą mogłyby służyć. Stąd potrzeba budowania sieci wsparcia, by problemy w danej szkole nie były odpowiedzialnością jedynie osób w niej pracujących. Należy też angażować instytucje (np. organizacje pozarządowe, ośrodki kultury, ośrodki pomocy społecznej, biblioteki, policję itp.), będące częścią społeczności lokalnej, włączając je w proces upowszechniania i realizacji konkretnych działań.

Z pewnością realizacja Szkoły Równego Traktowania była wyzwaniem. Zarówno dla uczestników i uczestniczek, jak i dla nas. Jesteśmy przekonani, że warto podejmować podobne działania w przyszłości. Mamy też wnioski, w których obszarach warto zrobić krok naprzód i na jakich zadaniach się skupić, jednak bez wątplenia działanie w zakresie edukacji antydyskryminacyjnej uważamy za jeden z ważniejszych elementów budowania szkoły otwartej, bezpiecznej, przyjaznej dla całej społeczności: uczniów, uczennic, nauczycieli i nauczycielek, pedagogów i rodziców.